

Załącznik nr 2

do wniosku o wszczęcie postępowania habilitacyjnego

dr Monika Wałachowska, adiunkt
Katedra Prawa Ubezpieczeniowego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Toruń, dnia 7 I 2015 r.

AUTOREFERAT

przedstawiający opis dorobku i osiągnięć naukowych

1. Imię i nazwisko:

Monika Wałachowska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

Doktor nauk prawnych – stopień nadany uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu z dnia 20 II 2007 r.

Tytuł rozprawy doktorskiej: „Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę”

Promotor: prof. dr hab. Mirosław Nesterowicz

Recenzenci:

- prof. dr hab. Eugeniusz Kowalewski (UMK)
- prof. dr hab. Janina Panowicz – Lipska (UAM)

Rozszerzona i zmieniona wersja rozprawy została opublikowana w wydawnictwie TNOiK, Toruń 2007, 407 ss.

Absolwentka Studiów Podyplomowych w zakresie Prawa Autorskiego, Wydawniczego i Prasowego (UJ, Instytut Prawa Własności Intelktualnej), w roku akademickim 2006/2007 (data ukończenia: 27 VI 2007 r.; wynik: bardzo dobry)

Magister prawa, dyplom uzyskany na Wydziale Prawa i Administracji UMK w Toruniu (15 V 2002 r.); studia ukończone z wynikiem bardzo dobrym;

Dyplom po ukończeniu i zdaniu egzaminów (w jęz. angielskim) 6-tyg. **International Trade and Business Summer School** (VI - VII 2001), współorganizowanej przez **Catholic University of America (Washington)** oraz **Uniwersytet Jagielloński**.

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

od 2007 r. – adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji UMK

2007 – 2012 – w Zakładzie Prawa Ubezpieczeniowego, Katedra Prawa Cywilnego
i Międzynarodowego Obrotu Gospodarczego

od 1 VII 2012 r. – w Katedrze Prawa Ubezpieczeniowego

2002 – 2007 – asystent w Zakładzie Prawa Ubezpieczeniowego, Katedra Prawa
Cywilnego i Międzynarodowego Obrotu Gospodarczego

4. Wskazanie osiągnięcia, o którym mowa w art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 III 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki:

Monika Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych na skutek śmierci albo uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia osoby bliskiej*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2014, ss. 436 (monografia), ISBN: 978-83-278-0922-3.

Geneza pracy – wybór tematu i uzasadnienie wyboru tematu. Metodologia.

Odpowiedzialność za szkodę deliktową doznaną przez pośrednio poszkodowanych na skutek śmierci lub doznania szkody na osobie przez bezpośrednio poszkodowanego jest zagadnieniem, które ma istotne znaczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne. Świadczy o tym coraz większa liczba orzeczeń Sądu Najwyższego i sądów powszechnych odnoszących się do tego typu odpowiedzialności. Fakt ten oraz brak obecnie w Polsce kompleksowego opracowania ww. zagadnień skłoniły Autorkę

do podjęcia badań dotyczących tytułowej problematyki. Monografia Moniki Wałachowskiej ma na celu przeprowadzenie wszechstronnej analizy szkody deliktowej doznanej przez pośrednio poszkodowanych (na skutek śmierci albo doznania szkody na osobie przez osobę bliską), odwołującej się do wykładni przepisów prawa, praktyki ich stosowania, a także wskazanie szerokiego tła prawnoporównawczego.

Rozważania w pracy prowadzone są w oparciu o metodę dogmatyczną, która bardzo szeroko uzupełniona jest o analizę orzecznictwa i metodę prawnoporównawczą. Dzięki takiemu ujęciu można w wielu aspektach mówić o pewnych modelach kompensacji tytułowego uszczerbku.

Przedmiot monografii i cele badawcze

W monografii wskazano podstawy odpowiedzialności za szkodę deliktową doznaną przez pośrednio poszkodowanych oraz roszczenia, z jakimi mogą wystąpić uprawnione podmioty, a także czynniki wpływające na wysokość dochodzonych roszczeń. Szczególnie istotny jest w tym zakresie krąg podmiotowy. W pracy omawiam kontrowersje, jakie występują w praktyce w związku ze wspomnianymi roszczeniami, oraz zagadnienia, które mogą stać się kanwą procesów sądowych czy sporów z ubezpieczycielami.

Temat rozprawy mieści się w szerszej problematyce, jaką jest odpowiedzialność odszkodowawcza, a ponadto dotyczy zagadnień obejmujących także inne dziedziny prawa. W ostatnich latach można zaobserwować wzrost praktycznego znaczenia omawianej problematyki, a także zmiany ustawodawcze i ewolucję orzecznictwa. Z tego względu rozprawa zmierza do prześledzenia tych zmian i wskazania, z jakimi modelami wynagrodzenia szkód poniesionych przez osoby trzecie na skutek śmierci osoby bliskiej czy doznania przez nią szkody na osobie mamy obecnie do czynienia. Celem monografii jest także odpowiedź na pytanie, czy obecnie obowiązujący w Polsce model kompensacji wspomnianych szkód jest zadowalający. By odpowiedzieć na to pytanie, szeroko przedstawiono aspekt prawnoporównawczy. Pod uwagę wzięto te systemy prawne, które wywarły wpływ na prawo polskie, ale także te, które mogą stanowić pewien przykład przy pracach ustawodawczych. Pod uwagę wzięto rozwiązania prawne i orzecznictwo w Niemczech, Francji i Anglii, gdyż są to prawodawstwa najbardziej reprezentatywne w Europie. W rozdziale IX odwołano się także do prawa amerykańskiego, które jest najbardziej reprezentatywne w omawianym tam zakresie.

Ujęcie prawnoporównawcze pozwoliło na dogłębne zbadanie zagadnień niniejszej rozprawy, co jednak nie oznacza, że wszystkie rozwiązania istniejące zagranicą można w pełni przenieść na grunt prawa polskiego.

Jak wskazano w poszczególnych rozdziałach pracy, we wszystkich analizowanych ustawodawstwach przewiduje się, że do wynagrodzenia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym uprawniony jest nie tylko bezpośrednio poszkodowany (ang. *primary victim*), przeciwko któremu skierowane było działanie (zaniechanie) sprawcze powodujące szkodę na osobie, lecz także osoby pośrednio poszkodowane (ang. *secondary victims*) na skutek jego śmierci albo uszkodzenia ciała, czasem także na skutek rozstroju zdrowia. W tym drugim przypadku odszkodowanie jest często ograniczone w zakresie przewidzianym ustawą lub orzecznictwem. Przeważająca część rozprawy jest poświęcona wynagrodzeniu szkód powstałych na skutek śmierci osoby bliskiej, niemniej jednak omówiono także problematykę kompensacji szkód doznanych przez pośrednio poszkodowanych w związku ze szkodą na osobie bezpośrednio poszkodowanego.

Przedstawiona jako osiągnięcie naukowe rozprawa to najobszerniejsze i jedyne aktualne w Polsce studium poświęcone tytułowej problematyce, dzięki czemu może być przydatna zarówno teoretykom, jak i praktykom oraz sądom stosującym prawo.

Struktura pracy – omówienie

Wskazana rozprawa składa się z dziesięciu rozdziałów. Pierwszy z nich zawiera uwagi wprowadzające. Wskazuję w nim, że temat rozprawy mieści się w szerszej problematyce, jaką jest odpowiedzialność odszkodowawcza, a ponadto dotyczy zagadnień obejmujących także inne dziedziny prawa. Analiza zagadnień szczegółowych opiera się na treści przepisów prawa, uwzględnia ich ewolucję, a także praktykę stosowania prawa. Wskazano, że szeroki aspekt prawnoporównawczy oraz analiza bardzo bogatego orzecznictwa ma na celu zbadanie, czy obowiązujący w Polsce model kompensacji szkody pośredniej (powstałej m.in. na skutek śmierci osoby bliskiej) jest zadowalający. Podkreślono, że przeważająca część rozprawy jest poświęcona wynagrodzeniu szkód powstałych na skutek śmierci osoby bliskiej, niemniej jednak, zwłaszcza w rozdziale X, omówiono problematykę kompensacji szkód doznanych przez

pośrednio poszkodowanych w związku ze szkodą na osobie bezpośrednio poszkodowanego. Wybór takiego rozłożenia akcentów jest nieprzypadkowy – o ile w prawie polskim i w analizowanych obcych systemach prawnych nie ma wątpliwości, że szkoda powstała na skutek śmierci osoby bliskiej w wyniku czynu niedozwolonego podlega wynagrodzeniu, tak dość wąsko dopuszcza się kompensację szkody deliktowej doznanej przez osoby bliskie bezpośrednio poszkodowanego, który doznał rozstroju zdrowia np. na skutek wypadku komunikacyjnego czy błędu medycznego. W związku z tym analizie poddano także możliwość domagania się przede wszystkim zadośćuczynienia za krzywdę w związku z doznaniem przez innego poszkodowanego szkody na osobie, często określanej jako „bepośrednia”.

Podkreślono, że uwagi prawnoporównawcze uwzględniają te systemy prawne, które wywarły wpływ na prawo polskie, ale także te, które w pewnym stopniu mogą stanowić pewien przykład przy pracach ustawodawczych. Pod uwagę wzięto rozwiązania prawne i orzecznictwo w Niemczech, Francji i Anglii, ponieważ są to systemy prawne najbardziej reprezentatywne w Europie. Prawodawstwa te są częścią różnych kultur prawnych w Europie, wywarły także wpływ na inne kraje. W rozdziale IX odwołano się także do prawa amerykańskiego, które jest najbardziej reprezentatywne w omawianym tam zakresie (wynagrodzenie szkody rodziców powstałej na skutek urodzenia się martwego dziecka – ang. *stillborn*). Mimo, że rozwiązań z innych systemów nie da się zawsze wprost przenieść na grunt prawa polskiego, pewne tendencje rozwojowe w dziedzinie prawa odszkodowawczego mogą stanowić punkt odniesienia przy pracach ustawodawczych czy wykładni obowiązujących przepisów.

W rozdziale I zauważono, że różnice w ujęciu szkody deliktowej powstałej np. na skutek śmierci osoby bliskiej, sprowadzają się do samego modelu kompensacji tego uszczerbku (trudno natomiast mówić o pewnym „modelu” wynagradzania szkód doznanych pośrednio w związku z np. rozstrojem zdrowia innej osoby, dlatego też poświęcono tej problematyce odrębny rozdział). Niektóre z prawodawstw przewidują szczegółowe przepisy prawne (np. Anglia, stany w USA), określające często bardzo drobiazgowo zakres szkody podlegającej naprawieniu, krąg podmiotowy czy nawet limity odszkodowawcze (np. Anglia w zakresie roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne w związku ze śmiercią osoby bliskiej). Inne systemy, jak choćby prawo francuskie, nie

przewidują odrębnej regulacji, a więc wynagrodzenie szkód oparte jest o ogólne zasady prawa odszkodowawczego (z pewnymi modyfikacjami wprowadzanymi niekiedy przez przepisy pozakodeksowe). Inny model ukształtował się natomiast w prawodawstwach germańskich, gdzie przyjęto koncepcję tzw. bezprawności względnej (por. § 823 BGB). Na tle rozwiązań obcych polski system określono jako pośredni, ponieważ ustawodawca przewiduje z jednej strony normy szczególne (**art. 446 k.c.**), a z drugiej możliwe i wręcz konieczne niekiedy jest odwoływanie się do reguł ogólnych (np. w zakresie przyczynienia się, związku przyczynowego, pojęcia szkody). W prawie polskim nie ma podstaw do przyjmowania jako podstawy odpowiedzialności odszkodowawczej koncepcji celu normy prawnej (ochrona określonego interesu), to kryterium można natomiast pomocniczo stosować przy ocenie, czy dany uszczerbek pozostawał w adekwatnym związku przyczynowym ze zdarzeniem. Z tego względu postawiono tezę, mającą zresztą oparcie w orzecznictwie, że niekiedy osoba trzecia, nieuczestnicząca w zdarzeniu, może być uznana za bezpośrednio poszkodowaną, jeśli dozna (własnego) rozstroju zdrowia (**art. 444–445 k.c.**). Co więcej w prawie polskim nie ograniczono kręgu osób uprawnionych, jak czyni to np. prawo angielskie, to sądy więc oceniają, jakie *de facto* interesy zasługują na ochronę, i jakie w związku z ich naruszeniem uszczerbki będą podlegały kompensacji. Roszczenia na podstawie **art. 446 k.c.** mogą powstać w reżimie *ex delicto*, a także w warunkach zbiegu roszczeń *ex delicto* i *ex contractu* (**art. 443 k.c.**). Problematyczne jest natomiast, czy tzw. szkoda pośrednia może podlegać wynagrodzeniu na zasadach ogólnych (zdaniem Autorki nie można tego *a priori* wykluczyć, przy spełnieniu ogólnych przesłanek deliktowej odpowiedzialności odszkodowawczej).

W rozdziale I omówiono także istotę szkody powstałej na skutek śmierci osoby bliskiej lub w związku ze szkodą na osobie bezpośrednio poszkodowanego. Najczęściej podkreśla się, że uszczerbek ten ma charakter samoistny, choć pośrednio wynikający ze zdarzenia głównego. Z drugiej strony podnosi się niekiedy, że szkoda ta jest pewnym następstwem, „refleksem” szkody pierwotnej. Wspólność zdarzenia sprawczego powoduje jednak, że przynajmniej w określonym zakresie wynagrodzeniu podlegać będzie np. szkoda będąca następstwem utraty żywiciela. Pewna zależność tych uszczerbków będzie również powodowała, że co do zasady przyczynienie się np. zmarłego do powstania szkody lub zwiększenia jej rozmiarów, będzie brane pod uwagę przy ocenie wysokości np. renty dla małoletnich dzieci zmarłego.

Wskazano, że we Francji szkoda jest pojęciem niezdefiniowanym, zaś treść temu pojęciu nadaje orzecznictwo. Szkoda musi być zgodnie z nim pewna, bezpośrednia, być konsekwencją naruszenia interesu zasługującego na ochronę. Nie ma w związku z tym znaczenia, czy roszczenie podnoszone jest przez osobę, przeciwko której skierowane było np. zachowanie sprawcze, czy przez podmiot, który doznał szkody w sposób pośredni (fr. *par ricochet*). Kompensacji podlega zarówno szkoda majątkowa, jak i niemajątkowa, pozostająca w związku przyczynowym ze zdarzeniem.

Nieco inne ujęcie przyjęto w Anglii czy Niemczech, a także Polsce, gdzie pewne przepisy wyznaczają zakres obowiązku odszkodowawczego (np. nie wszystkie podmioty są uprawnione do kompensacji szkody niemajątkowej doznanej na skutek śmierci osoby bliskiej; ponadto często wskazuje się wprost, jakie uszczerbki oraz w jaki sposób (świadczenie jednorazowe lub renta) będą wynagrodzone).

Podkreślono również, że pewne projekty europejskie prawa czynów niedozwolonych przewidują pewne zasady wspólne kompensacji tytułowej szkody (np. PETL, DCFR), uwzględniając jednocześnie ewolucję stosowania prawa i ogólną tendencję poszerzania się zakresu obowiązku odszkodowawczego.

Rozdział II zawiera omówienie ewolucji odpowiedzialności odszkodowawczej za szkody powstałe na skutek śmierci osoby bliskiej.

W pierwszej kolejności przedstawiono rozwój prawa angielskiego, które w początkowym okresie, funkcjonujące jako *common law*, nie przewidywało możliwości kompensacji szkód powstałych w związku ze śmiercią bezpośrednio poszkodowanego, by następnie przyjąć specjalne przepisy. Dopiero w 1846 r. Parlament przyjął ustawę *Fatal Accidents Act*, która stworzyła podstawę prawną dla dochodzenia roszczeń przez niektórych krewnych zmarłego w związku z utratą przez nich środków utrzymania. Kolejne ustawy (z 1864 r., 1908 r. i 1959 r.) poszerzały zakres kompensacji, by następnie ulec konsolidacji w ustawie z 1976 r. (zm. w 1982 r.). Obecnie domagać się można wynagrodzenia zarówno szkody majątkowej, jak i niemajątkowej, choć warto zaznaczyć, że w przypadku roszczenia z tytułu *bereavement*, zadośćuczynienie nie przysługuje każdemu i jest ograniczone kwotowo (obecnie to maksymalnie 12 980 funtów). Z kolei roszczenia samego poszkodowanego bezpośrednio podlegają dziedziczeniu.

Z kolei jeśli chodzi o prawo niemieckie, podkreślono, że brak jest właściwie rewolucyjnych zmian od uchwalenia Bürgerliches Gesetzbuch. Rozwój prawa dotyczy jedynie poszerzenia katalogu osób uprawnionych do kompensacji w związku ze śmiercią osoby bliskiej. Mimo rozwoju orzecznictwa w zakresie kompensacji szkody niemajątkowej, dzięki czemu wyjątkowo możliwe jest wynagrodzenie krzywdy w związku z doznaniem wstrząsu psychicznego spowodowanego śmiercią osoby bliskiej, ustawodawca niemiecki nie zdecydował się na wprowadzenie do BGB wyraźnej podstawy prawnej dla roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne z tytułu śmierci osoby bliskiej.

Jeśli chodzi o system francuski, w kraju tym, ze względu na otwartą formułę deliktu i brak wyraźnego rozgraniczenia na bezpośrednio i pośrednio poszkodowanych, ewolucja odpowiedzialności za szkody powstałe na skutek śmierci jest efektem rozstrzygnięć sądów i wypowiedzi doktryny. Wpływa na to również ugruntowany pogląd, że szkoda niemajątkowa podlega szerokiej kompensacji. Rozwój prawa, jeśli chodzi o zakres szkód podlegających wynagrodzeniu, widoczny jest przede wszystkim, jeśli chodzi o krąg podmiotowy. Zwłaszcza w przypadku zadośćuczynienia pieniężnego można zaobserwować powiększającą się grupę uprawnionych.

Jeśli natomiast chodzi o ewolucję prawa polskiego, można ją podzielić na kilka etapów, co związane było nie tylko z pewnymi zmianami prawa, ale także zmianami o charakterze politycznym (okres socjalizmu i przyjęcie leżących u jego podstaw pewnych zasad ideologicznych spowodowały, że rygorystycznie podchodzono przede wszystkim do kompensacji uszczerbku natury niemajątkowej). Pierwszym istotnym etapem było przyjęcie Kodeksu zobowiązań w 1933 r. Artykuł 162 i n. k.z. przewidywały szczególną regulację dotyczącą wynagrodzenia szkód powstałych na skutek śmierci poszkodowanego. Dopuszczalna była kompensacja szkody majątkowej i niemajątkowej. Przepisy kodeksu zobowiązań były poddawane interesującej wykładni przez sądy, zwłaszcza jeśli chodzi o zadośćuczynienie z tytułu śmierci innej osoby. Niewątpliwie przynajmniej część z nich pozostaje nadal aktualna, w związku z przywróceniem tego roszczenia nowelą do Kodeksu cywilnego z 2008 r. (art. 446 § 4 k.c.).

Interpretacja pewnych pojęć oraz dopuszczalność pewnych roszczeń była kwestionowana w orzecznictwie po II wojnie światowej poprzez odwoływanie się do argumentu o moralności socjalistycznej. W wielu wypowiedziach sądów oraz przedstawicieli doktryny można było dostrzec niechęć do wynagrodzenia szkody

niemajątkowej w ogóle, ostatecznie jednak, w czasie prac nad Kodeksem cywilnym, zwyciężyła koncepcja dopuszczalności zadośćuczynienia w razie doznania m.in. szkody na osobie. Uchwalony w 1964 r. Kodeks cywilny przez ponad 40 lat przewidywał kompensację wyłącznie szkody majątkowej powstałej na skutek śmierci osoby bliskiej, co mogło się wydawać zbytnim zawężeniem w stosunku choćby do prawa francuskiego czy angielskiego. Niemniej jednak sposób, w jaki sądy interpretowały **art. 446 § 3 k.c.**, pozwala postawić tezę, że - zwłaszcza po roku 2000 - pośrednio wynagrodzeniu ulegały (obok tych, które nie zostały wynagrodzone rentą z § 2 tego przepisu) te uszczerbki, które miały wartość niemajątkową, ale wpływały na ogólną sytuację życiową uprawnionych, która właśnie przez ich doznanie ulegała „znacznemu pogorszeniu”.

Rozdział III monografii przedstawia modele kompensacji szkody powstałej na skutek śmierci osoby bliskiej. W pierwszej kolejności wskazano, że w zakresie dochodzenia wynagrodzenia wspomnianych szkód możliwe są trzy rozwiązania. Po pierwsze można uznać, że wraz ze śmiercią bezpośrednio poszkodowanego roszczenia mu przysługujące wygasają (*actio personalis moritur cum persona*). Takie rozwiązanie przyjmowano w przeszłości w Anglii. Druga z możliwości to uznanie, że roszczenia przysługujące bezpośrednio poszkodowanemu przechodzą w razie jego śmierci na spadkobierców (z ograniczeniami, jak np. w Polsce w zakresie roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne - zob. **art. 445 § 3 k.c.**; lub bez nich, jak np. we Francji). Wreszcie możliwe jest przyznanie osobom bliskim (niezależnie od ewentualnych roszczeń odziedziczonych po zmarłym) własnych uprawnień odnośnie możliwości domagania się wynagrodzenia szkód powstałych w związku ze śmiercią bezpośrednio poszkodowanego, jak w polskim ustawodawstwie (**art. 446 k.c.**). Podkreślono, że wszystkie analizowane systemy prawne przewidują możliwość dochodzenia roszczeń przez osoby pośrednio poszkodowane, jednak sposób ich ujęcia jest bardzo różny, podobnie - podstaw i zasad odpowiedzialności za szkody powstałe na skutek śmierci osoby bliskiej. W państwach, w których odpowiedzialność deliktowa oparta jest na ogólnej formule deliktu, jest ona uważana za na tyle pojemną, że obejmuje zakresem swojego zastosowania także kompensację szkód powstałych na skutek śmierci osoby bliskiej. Inne rozwiązanie przewiduje prawo angielskie, które w *Fatal Accidents Act* z 1976 r. (podobnie amerykańskie stanowe *Wrongful death statutes*) tworzy odrębny reżim będący podstawą tych roszczeń (w braku takiego szczegółowego uregulowania

szkody osób trzecich nie podlegałyby kompensacji). Trzecia grupa krajów przewiduje w kodeksach cywilnych specjalne przepisy przewidujące zasady kompensacji (np. Niemcy, Polska). Warto przy tym zauważyć, że polskie rozwiązania prawne w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej, choć w dużej mierze nawiązujące do rozwiązań romańskich, w zakresie odpowiedzialności za szkodę powstałą na skutek śmierci osoby bliskiej zdają się opierać na koncepcji od lat głoszonej w literaturze i orzecznictwie, że poszkodowanym jest tylko ten, kto bezpośrednio poniósł szkodę. Niekiedy postuluje się wręcz podmiotowe ograniczenie kompensacji, lecz jest to pogląd odosobniony z uwagi na coraz szersze tendencje do ochrony poszkodowanego. Teza o kompensacji tylko szkody wyrządzonej bezpośrednio w ostatnich latach zdaje się ulegać osłabieniu, poddawana jest krytyce, co omawiam w dalszych rozważaniach. Szkada jest bowiem pewnym faktem, Inną kwestią jest natomiast przypisanie komuś odpowiedzialności za jej wyrządzenie.

Wspólne dla analizowanych systemów jest to, że przewidują możliwość dziedziczenia roszczeń o wynagrodzenie szkody majątkowej, jakiej doznał sam poszkodowany przed śmiercią, rozwiązania prawne nie są natomiast zbieżne, jeśli chodzi o dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie. Stawiam tezę, że nie powinno się czynić rozróżnienia co do roszczeń podlegających dziedziczeniu, skoro zarówno szkoda majątkowa, jak i niemajątkowa najczęściej w przypadku szkody na osobie podlegają wynagrodzeniu w postaci odpowiedniej sumy pieniężnej; traktowane powinny być one po prostu jako część masy spadkowej po zmarłym i przechodzić na spadkobierców w drodze dziedziczenia na zasadach ogólnych. Nie przeczy temu teza, że roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne ma charakter osobisty.

Różne rozwiązania prawne lub zasady przyjmowane w orzecznictwie kształtują się także w zakresie formy kompensacji szkody doznanej przez osoby bliskie zmarłego. Nie chodzi tu tylko o rodzaje roszczeń (a więc szkód podlegających wynagrodzeniu), ale także sposób ich realizacji i formę odszkodowania. Zasadą jest w większości przypadków, że zwłaszcza odszkodowanie za szkodę majątkową wypłacane jest jako jednorazowa suma, choć istnieją także rozwiązania prawne przewidujące możliwość zasądzenia renty.

Jeśli chodzi o charakter roszczeń osób pośrednio poszkodowanych na skutek śmierci osoby bliskiej, możliwe są trzy rozwiązania (podziału dokonano ze względu na kryterium podmiotu, który jest uprawniony do dochodzenia roszczeń): roszczenia osób

bliskich zmarłego traktuje się jako roszczenia samodzielne (*de iure proprio*), roszczenia osób bliskich są w istocie roszczeniami masy spadkowej, bądź traktuje się je jako roszczenia *de iure hereditatis*, odziedziczone po zmarłym, czyli tylko te, których mógł dochodzić sam zmarły.

Wyróżniono również pewne modele kompensacji, jeśli chodzi o krąg podmiotów uprawnionych do odszkodowania lub zadośćuczynienia. Z reguły przy konstruowaniu kręgu podmiotowego przez ustawodawstwo lub orzecznictwo podstawowym wyznacznikiem są więzy pokrewieństwa, powinowactwa, znaczenie odgrywa również pozostawanie w związku małżeńskim (bądź innym, np. rejestrowanym związku partnerskim) czy istnienie stosunku przysposobienia. Podstawowe jest zatem niewątpliwie kryterium formalne. Praktyka orzecznicza wielu krajów wskazuje jednak, że w połączeniu z dość ogólnymi pojęciami, jakimi posługują się ustawy lub które powołuje orzecznictwo, krąg osób uprawnionych często bardzo daleko wykracza poza kryterium formalnoprawne. Pojęcie członka rodziny, rozumiane bardzo szeroko, obejmuje np. konkubenta, partnera życiowego (nawet tej samej płci), dalszych krewnych, wychowanków, dziadków, pasierbów. Wynika to z tego, że z reguły brak definicji legalnej rodziny, jak np. w Polsce. Na tym tle konserwatywne pozostaje prawo niemieckie, gdzie § 844 – 845 BGB uzasadniają roszczenia odszkodowawcze m.in. tylko powodów pozostających w związku małżeńskim ze zmarłym, nie uwzględniając roszczeń osób żyjących w związkach nieformalnych. Z kolei w prawie francuskim i angielskim wprowadza się kompensację w razie śmierci partnera życiowego, którego nie łączył z powodem węzeł małżeństwa, ale przez lata nie dopuszczano w orzecznictwie roszczeń w przypadku związków osób tej samej płci. Tylko niekiedy w doktrynie wypowiedziano pogląd przeciwny. Prawo podlega jednak zmianom. Związki partnerskie uregulowano we wszystkich, poza polskim ustawodawstwem, omawianych w pracy systemach prawnych (*Civil Partnership Act* z 2004 r. w Anglii dotyczący związków osób tej samej płci; *Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft* z 2001 r. w Niemczech dotyczący związków osób tej samej płci; *Pacte civil de solidarité* z 1999 r. we Francji dotyczący związków osób tej samej lub różnej płci). Po wejściu w życie tych przepisów również te osoby znalazły się w kręgu osób uprawnionych do kompensacji. Ponadto we Francji ustawą z 17 maja 2013 r. zalegalizowano małżeństwa homoseksualne. Podobne przepisy weszły w życie także w Anglii i Walii (2013 r.).

Problem ten jest także widoczny na tle prawa polskiego, gdzie z jednej strony ustawodawca posługuje się pojęciem najbliższego członka rodziny, z drugiej jednakże nie uznaje związków partnerskich rejestrowanych, tym bardziej osób tej samej płci. Najnowsze wypowiedzi doktryny świadczą jednak o tym, że rozszerzenie znaczenia tego pojęcia toruje sobie powoli drogę w prawie polskim, o czym szerzej piszę w rozdziałach VI-VIII. Generalnie, choć związki osób tej samej płci nie są tożsame z pojęciem rodziny, co potwierdza orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, to jednak ustawodawstwa krajowe chronią je w jakiś sposób. W konsekwencji podmiotowy zakres obowiązku odszkodowawczego sukcesywnie się poszerza.

Ujęcie kręgu uprawnionych jest rozmaite. Niektóre kraje przyznają roszczenia wszystkim osobom, które są w stanie udowodnić, że wskutek śmierci osoby bliskiej poniosły szkodę (kraje romańskie, Szwajcaria). W innych ustawodawca wprost wskazuje, kto może zgłosić roszczenia odszkodowawcze w razie śmierci osoby bliskiej. Zazwyczaj kryterium tego rozróżnienia stanowi rodzaj relacji prawnej, która łączyła zmarłego z dochodzącym roszczeń odszkodowawczych (często jest to, jak przykładowo w Niemczech, kryterium formalne, np. więzi małżeństwa). Odmienności w zakresie kompensacji widoczne są w szczególności, gdy chodzi o wynagrodzenie krzywdy (brak wyraźnej podstawy prawnej w Niemczech, ograniczenia podmiotowe i limit odszkodowawczy w Anglii, przy liberalnym podejściu prawa francuskiego i szerokiej formule w Polsce – od 2008 r. (wejście w życie art. 446 § 4 k.c.)).

Innym modelem jest regulacja, w której przepis prawa przewiduje listę wyraźnie uprawnionych (a więc nie opiera się o kryterium formalne – związku ze zmarłym), co przewidziano np. w Anglii czy USA, a także w pewnym sensie w Polsce (np. w odniesieniu do renty fakultatywnej z art. 446 § 2 zd. 2 k.c.).

Na zakończenie wskazano, że najbardziej optymalny wydaje się model, który uzależnia prawo dochodzenia roszczeń odszkodowawczych od faktycznego układu stosunków pomiędzy zmarłym a dochodzącym kompensacji. Takie ujęcie pozwala w sposób bardziej elastyczny stosować prawo i dostosować je do zmieniającej się rzeczywistości, oczekiwań społecznych. W kierunku elastycznego traktowania uprawnionych zmiernają także wspomniane już PETL czy DCFR. Na tym tle, oraz analizowanych systemów prawnych, polskie rozwiązania prawne określono jako kompromisowe.

W dalszej części rozdziału zwrócono uwagę na problematykę dziedziczenia roszczeń przysługujących bezpośrednio poszkodowanemu oraz ich zbieg z roszczeniami własnymi (postawiono tezę, że jest to zbieg kumulatywny, a więc roszczenia te ani się wzajemnie nie wykluczają, ani nie ulegają „zaliczeniu” jedno na rzecz drugiego). Zwrócono uwagę także na problem wysokości roszczenia o zadośćuczynienie w razie jego przejścia na spadkobierców. Zaaprobowano tezę polskiego SN wyrażoną w wyroku z 24 III 2011 r. (I CSK 389/10), że nie może prowadzić do obniżenia wysokości zadośćuczynienia okoliczność, że poszkodowany zmarł, a po jego śmierci do procesu wstąpili spadkobiercy.

W **rozdziale IV** zanalizowano znaczenie przyczynienia się bezpośrednio poszkodowanego oraz osób bliskich zmarłego do powstania szkody lub zwiększenia jej rozmiarów. Zagadnienie to jest o tyle istotne, że wiąże się z faktem wspólności zdarzenia „głównego” dla roszczeń podmiotów bezpośrednio i pośrednio poszkodowanych. Stawiam tezę, że nie wyklucza w prawie polskim wzięcia pod uwagę przyczynienia się zmarłego fakt, że roszczenia osób bliskich, powstające w razie jego śmierci, mają charakter *de iure proprio*. Jest tak dlatego, że gdyby nie śmierć bezpośrednio poszkodowanego, roszczenia osób bliskich w ogóle by nie powstały. Z tego względu jego przyczynienie się powinno wpływać na zakres kompensacji przyznanej poszkodowanym pośrednio. Takie podejście przyjęto we wszystkich analizowanych systemach prawnych, gdzie bądź wprowadzono wyraźną podstawę prawną (np. § 846 BGB, sec. 5 *Fatal Accidents Act – Contributory Negligence Act* (1945)), bądź wypracowano tę zasadę w orzecznictwie (np. we Francji, Polsce). Branie pod uwagę przyczynienia się zmarłego uzasadnione jest tym, że pośrednio poszkodowani członkowie rodziny zmarłego niejako wstępują w jego sytuację prawną. W konsekwencji przyczynienie się zmarłego do powstania szkody może spowodować przykładowo obniżenie stosownego odszkodowania za znaczne pogorszenie się sytuacji życiowej (art. 446 § 3 w zw. z art. 362 k.c.). Zmniejszenie odszkodowania może mieć oczywiście miejsce także wówczas, gdy do powstania szkody (lub zwiększenia się jej rozmiarów) przyczyniła się także osoba pośrednio poszkodowana. Nie ma znaczenia, czy przyczynienie się dotyczyło wyrządzenia szkody, czy zwiększenia jej rozmiarów – obydwie sytuacje mogą skutkować odpowiednim zmniejszeniem zakresu odszkodowania i zadośćuczynienia. Gdy jest kilku poszkodowanych, co do zasady przyczynienie się jednego nie wpływa na zakres roszczeń pozostałych.

W **rozdziale V** rozważany jest wpływ innych czynników – poza ogólnymi regułami prawa odszkodowawczego – na zakres szkody podlegającej naprawieniu. Szczególną uwagę poświęcono nieuregulowanej w Polsce zasadzie *compensatio lucri cum damno*. Niejednokrotnie poszkodowany jest uprawniony do różnych świadczeń w związku z zajściem danego zdarzenia prawnego. Mimo, że nie jest to sytuacja nietypowa, polskie prawo nie przewiduje szczegółowych rozwiązań w tym zakresie. Zagadnienie kumulacji świadczeń i ich wzajemnego oddziaływania musi być zatem rozstrzygane *ad casum*. W tej części pracy szczegółowo omawiam poszczególne przypadki, w których poszkodowany może otrzymać określone sumy pieniężne z różnych źródeł oraz wskazuję, czy i w jakim zakresie zasada *compensatio lucri...* może mieć *de lege lata* zastosowanie. Znaczenie ma w tym względzie charakter świadczeń, jakie otrzymuje uprawniony oraz ich funkcja (kompensacyjna czy inna). Wskazano, że w zakresie stosowania zasady *compensatio lucri cum damno* w powiązaniu z zasadą pełnego odszkodowania (i konsekwentnie – zakazu wzbogacenia się poszkodowanego) możliwe są trzy podejścia. Po pierwsze – kumulacji świadczeń, po drugie – redukcji (odliczenia), i po trzecie obowiązku ich zwrotu (subrogacji albo regresu bezpośrednio do samego sprawcy). W każdym jednak przypadku należy badać cel spełnianych świadczeń oraz ich charakter prawny. Można przecież twierdzić, że sumy przekazane poszkodowanemu (bezpośrednio lub pośrednio), np. przez członków rodziny dobrowolnie, mają na celu poprawę jego sytuacji, a nie sprawcy. Dlatego sumy przekazane poszkodowanemu dobrowolnie z reguły nie podlegają odliczeniu od odszkodowania czy zadośćuczynienia. Wyjątkiem powinna być jednak sytuacja, w której to sprawca wypłaca pewną sumę na pokrycie części kosztów poniesionych w związku ze zdarzeniem. Ze względu na odszkodowawczy charakter tych świadczeń nie mogą one podlegać kumulacji np. z odszkodowaniem zasądzonym przez sąd. Wobec tego, że podstawowe znaczenie w tym zakresie ma charakter (odszkodowawczy lub inny) i cel spełnianych przez osoby trzecie świadczeń (wynagrodzenie szkody lub inny), generalnie na poczet należnego odszkodowania należy zaliczyć te sumy pieniężne, które zostały uiszczane poszkodowanemu w celu wynagrodzenia choć części doznanej przez niego szkody. Możliwe jest również, że dojdzie do subrogacji (zwłaszcza gdy suma pieniężna jest wypłacona na podstawie istniejącego stosunku ubezpieczenia) albo przepis będzie przewidywał prawo regresu.

Analizowane systemy prawne zajmują różne stanowisko – częściową regulację przewiduje np. sec. 3(4) i sec. 4 FAA, § 116 niemieckiego SGB, art. L. 131-2 franc. Kodeksu Ubezpieczeń, w pozostałym zakresie ocena zależy od sądu (to jest z kolei regułą w Polsce). Wskazuję na liczne przykłady, gdzie sądy dopuszczają kumulację pewnych świadczeń (np. z ubezpieczenia osobowego i OC), a w innych wykluczają (np. niezależność zasiłku pogrzebowego z ZUS oraz roszczenia o zwrot kosztów pogrzebu na podstawie art. 446 § 1 k.c.).

Analizie poddano także wpływ innych czynników na zakres odszkodowania. Szczególnie istotna jest perspektywa wstąpienia w nowy związek małżeński, co drobiazgowo badają m.in. sądy angielskie, ale i polskie, czy francuskie. Czynnik ten bierze się pod uwagę nie tylko przy ocenie roszczeń np. wdowy, ale niekiedy i bada się fakt wstąpienia w nowy związek małżeński przy ocenie roszczeń małoletnich dzieci. Generalnie w drugim przypadku nie powinno to mieć znaczenia.

Kolejny **rozdział – szósty**, poświęcono analizie odszkodowania na rzecz pośrednio poszkodowanych wskutek śmierci osoby bliskiej. Przedstawiono zasady wynagrodzenia szkody w postaci kosztów pogrzebu i leczenia oraz przesłanki przyznania renty odszkodowawczej. Wspólne analizowanym systemom prawnym jest istnienie zasad kompensacji szkody majątkowej, poniesionej w związku ze śmiercią bezpośrednio poszkodowanego na skutek czynu niedozwolonego. Z reguły przewiduje się zwrot kosztów pogrzebu (choć uprawnione są różne podmioty), odszkodowanie za utratę żywiciela, a nawet za utracę pomocy (art. 845 BGB). Odszkodowanie to jest przyznawane jako suma jednorazowa, choć możliwe jest niekiedy przyznanie renty (Niemcy, Polska, rzadko Francja czy Anglia).

Jeśli chodzi o zwrot kosztów pogrzebu, roszczenie przewiduje bądź wyraźny przepis prawa (Niemcy, Polska), bądź dopuszcza orzecznictwo (Francja). Z reguły o zwrot tych kosztów może wystąpić osoba, która faktycznie je poniosła (Polska, Francja), krewny, spadkobiercy, osoba zobowiązana do ich poniesienia (Niemcy), a niekiedy nawet pracodawca czy gmina. Rzadko dopuszcza się to roszczenie jako wchodzące w skład masy spadkowej, jak np. w Anglii i Walii. Samo pojęcie kosztów pogrzebu jest rozumiane raczej wąsko, a więc nie obejmuje wszystkich kosztów związanych z pochówkiem czy kremacją. Często wyłączone spod kompensacji są np. koszty podróży żałobników, koszt postawienia okazałego pomnika czy grobowca, koszty wystawnego poczęstunku czy czuwania przy zwłokach. Wszędzie jednak często sądy odwołują się do

kryterium rozsądnych kosztów, uwzględniających np. lokalne zwyczaje, wyznaczenie zmarłego.

Oprócz tego rozważam zasadność roszczenia o zwrot kosztów leczenia w prawie polskim. Podobnie jak w przypadku kosztów pogrzebu, podkreśla się przede wszystkim ich rozsądny charakter. Chodzi o zwrot wydatków, które były uzasadnione stanem wiedzy medycznej. Zwraca się uwagę na ich konieczność i związek z doznanymi obrażeniami. W cytowanym przepisie mowa jest o „wszelkich kosztach”, zatem w tym przypadku interpretacja może okazywać się szersza w porównaniu z pojęciem kosztów pogrzebu.

W dalszych rozważaniach skupiam się na roszczeniu o wypłatę renty odszkodowawczej. Z reguły uprawnieni są ci, wobec których na zmarłym ciążył obowiązek alimentacyjny – świadczenie to ma bowiem na celu rekompensatę uszczerbku w postaci utraty żywiciela (lub pewnej pomocy w prowadzeniu gospodarstwa domowego). Świadczenie okresowe przewiduje bądź wyraźny przepis prawa (np. § 844 BGB, art. 446 § 2 k.c.; angielski *Damages Act*), bądź przyznanie odszkodowania w tej formie leży w gestii sądu (Francja). Szczególną regulację przewiduje z kolei prawo polskie, które dopuszcza zarówno tzw. rentę obligatoryjną oraz tzw. rentę fakultatywną. W tej części dokładnie omawiam przesłanki przyznania renty oraz okoliczności wpływające na jej wysokość oraz możliwość zmiany wysokości i czasu jej trwania (art. 907 § 2 k.c.). Wskazuję także na krąg podmiotów uprawnionych w poszczególnych porządkach prawnych. Podkreślam, że sytuacja odszkodowawcza każdego uprawnionego jest odrębna, a więc wobec każdego z nich osobno musi być dokonywana analiza zasadności roszczenia o rentę. Zwracam także uwagę, że choć Kodeks cywilny nie zna odrębnego roszczenia o rentę z tytułu utraconych usług (jak choćby § 845 BGB), to faktycznie uszczerbek ten jest brany pod uwagę przez sądy stosujące prawo.

Ze względu na specyfikę regulacji prawnej, odrębnie omawiam odszkodowanie za szkodę w prawie angielskim, czego dotyczy sec. 1A 2(a) *Fatal Accidents Act*. Szczególnie interesujące się w tym względzie szeroko analizowane orzecznictwo, które wypracowało bardzo drobiazgowo zasady, na podstawie których oblicza się wartość należnego odszkodowania, z tytułu *loss of dependency*. Uwagę zwraca też bardzo szeroko określony krąg podmiotowy uprawnionych do dochodzenia tego roszczenia. W praktyce wykształciły się różne metody oceny wartości *loss of dependency*, co może być

także pomocną wskazówką dla polskich sądów. Podstawową jest stosowanie *multiplier*, czyli mnożnika określającego długość okresu istnienia szkody (liczba lat przyszłego prawdopodobnego obowiązku alimentacyjnego po stronie zmarłego; ma charakter przybliżony). Suma obliczona na tej podstawie wyraża wielkość utraconych środków pieniężnych dostarczanych dotychczas uprawnionemu (*multiplicand* – mnożna), o wartości netto, pomnożonych przez liczbę lat, przez które zmarły dostarczałby uprawnionemu utrzymania czy świadczyłby inne usługi, przez prawdopodobny okres trwania *dependency*, i nie dłużej. Wynik tego mnożenia stanowi wartość, jakiej domagać się może uprawniony. Metoda ta, stosowana często w orzecznictwie, jest jednak także obiektem krytyki, jako opierająca się na zbyt wielu spekulacjach, domysłach itp., co powoduje, że w wielu sprawach stosowanie powyższej metody jest po prostu nieadekwatne, a więc wielkość należnego odszkodowania jest oceniana na podstawie ogółu okoliczności sprawy.

W **rozdziale VII** omówiono odszkodowanie za znaczne pogorszenie się sytuacji życiowej w prawie polskim. Instytucja ta wymagała wyodrębnienie z dwóch powodów: nie jest znana w innych analizowanych porządkach prawnych, a poza tym na jej treść i wykładnię wpłynęła ewolucja art. 446 k.c. Przepis ten przewiduje w § 3 możliwość kompensacji trudno wymiernych uszczerbków o charakterze majątkowym, jakich uprawniony doznał wskutek śmierci osoby bliskiej. Szkodą jest znaczne pogorszenie sytuacji życiowej (w sensie materialnym), a więc nie każde, lecz tylko takie, które można ocenić jako „znaczne”. Wielkość tego uszczerbku, a więc i zasadność roszczenia o odszkodowanie, które ma być stosowne, uzależnione są od okoliczności konkretnej sprawy. Odszkodowanie to ma przede wszystkim wynagrodzić uszczerbki, których kompensacja nie była objęta świadczeniem rentowym; wystąpić o jego zasądzenie będą mogły jednak niekiedy nawet osoby nieuprawnione do renty (np. rodzice pełnoletniego dziecka zmarłego na skutek czynu niedozwolonego). To powoduje, że art. 446 § 3 k.c. spełnia dwie funkcje: uzupełniającą wobec roszczeń z art. 446 § 2 k.c. oraz samodzielną. W wypadku gdy jest kilka osób uprawnionych do odszkodowania, każda z nich ma samodzielne roszczenie, niezależnie od pozostałych. Dlatego znaczna liczba uprawnionych ani nie polepsza, ani nie pogarsza ich sytuacji. Sądzę, że na wysokość odszkodowania nie powinien wpływać fakt, że uprawniony odziedziczył roszczenie o zadośćuczynienie na podstawie art. 445 § 3 k.c. – chodzi o kompensację niezależnych uszczerbków, a więc jakakolwiek próba nawet tylko uwzględniania tego roszczenia nie

ma podstaw jurydycznych. Nie można twierdzić, że otrzymanie zadośćuczynienia wpływa na istnienie i zakres znacznego pogorszenia sytuacji życiowej. Taka teza ma sens jedynie ekonomiczny, jednak z prawnego punktu widzenia nie wydaje się uzasadniona.

Szczególną uwagę poświęcono ewolucji interpretacji art. 446 § 3 k.c. Badania wskazały, że mimo, iż przepis ten przewiduje kompensację szkody majątkowej, w praktyce przyjmowano często mieszany charakter tego roszczenia. Dopuszczano, aby przy ocenie rozmiarów pogorszenia się sytuacji życiowej osób najbliższych zmarłego na skutek czynu niedozwolonego brać pod uwagę także uszczerbki natury niemajątkowej (np. ogólne osłabienie sytuacji życiowej, które doprowadziło przykładowo do niepolepszenia sytuacji życiowej, a w konsekwencji do jej pogorszenia o charakterze znacznym). Wynikało to także po części z faktu, że w przepisie chodzi o znaczne pogorszenie sytuacji życiowej, a nie majątkowej – ta ostatnia może zatem tylko współdecydować o sytuacji uprawnionych do odszkodowania. Sąd Najwyższy niejednokrotnie twierdził, że swoistość odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. polega na tym, że dotyczy ono powetowania szczególnych szkód. Chodzi tu wprawdzie o szkodę o charakterze majątkowym, najczęściej jednak powiązaną ściśle i przeplatającą się z uszczerbkiem o charakterze niemajątkowym, a więc o szkodę często trudną do uchwycenia i zmierzenia, jaką zazwyczaj wywołuje śmierć najbliższego członka rodziny. Jednocześnie podkreślano, że szkoda nie może polegać wyłącznie na cierpieniach moralnych, a suma zasądzona z tego tytułu ma być „stosowna”, a więc uwzględniać rzeczywiste znaczne pogorszenie sytuacji życiowej najbliższych członków rodziny zmarłego. Jej funkcją jest zatem kompensacja wyrządzonej szkody, a nie wzbogacenie uprawnionych. W związku jednak z tym, że odszkodowanie to ma wynagrodzić szkodę przyszłą, której wielkość może być obliczona jedynie w sposób przybliżony, nie można wymagać od powoda, aby ściśle udowadniał wielkość poniesionego uszczerbku. Badania wskazują, że odszkodowanie to ma sens o wiele szerszy niż renta z tytułu utraty żywiciela, choć w istocie często to świadczenie uzupełnia. Z tego właśnie względu sądy w istocie brały przy ocenie stopnia pogorszenia sytuacji życiowej także trudno uchwytne uszczerbki natury niemajątkowej (np. osłabienie energii życiowej).

W dalszych rozważaniach podkreślono, że ewolucja prawa (od art. 166 k.z. poprzez art. 446 § 3 k.c. do wprowadzenia art. 446 § 4 k.c. w 2008 r.) oraz orzecznictwa wymaga ponownego spojrzenia na charakter odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. Jak

wiadomo, niechęć po II wojnie światowej do kompensacji smutku wywołanego śmiercią osoby bliskiej w drodze zasądzenia zadośćuczynienia pieniężnego na podstawie art. 166 k.z. spowodowała, że do Kodeksu cywilnego wprowadzono art. 446 § 3 k.c., który wydawać się mógł swoistym kompromisem między tezą o niedopuszczalności wynagrodzenia uszczerbku niemajątkowego wywołanego śmiercią osoby bliskiej a postulatem ochrony interesów najbliższych członków rodziny zmarłego na skutek czynu niedozwolonego. To z tego powodu często w literaturze podnoszono, że pogorszenie sytuacji życiowej, o którym mowa w art. 446 § 3 k.c., ma szerokie znaczenie i obejmuje nie tylko trudno wymierny uszczerbek o charakterze majątkowym związany z utratą wsparcia, pomocy, powstaniem pewnych trudności życiowych powodujących znaczne pogorszenie sytuacji, ale także uniemożliwiających jej poprawę. Wśród czynników występujących w związku ze śmiercią osoby bliskiej, wpływających na ocenę pogorszenia jako znacznego, wskazywano także uczucie osamotnienia, osłabienie energii życiowej, a nawet przyspieszenie choroby czy jej pogorszenie w związku ze śmiercią np. małżonka. Takie ujęcie uszczerbku powoduje, że np. utrata osobistych starań, porady, wsparcia itd. nie mieści się już ani w pojęciu uszczerbku majątkowego dającego podstawę do zasądzenia renty, ani w uszczerbku dającym podstawę do odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. Obecnie ten niewymierny uszczerbek powodujący, że ogólna sytuacja życiowa powoda uległa pogorszeniu, powinien być wynagrodzony na podstawie art. 446 § 4 k.c. Związany niejednokrotnie ze śmiercią osoby bliskiej wstrząs psychiczny (nie urastający nawet do samoistnej choroby w rozumieniu art. 444 k.c.) stanowi krzywdę, ale nie powinien być *de lege lata* uważany za czynnik świadczący o znacznym pogorszeniu się sytuacji życiowej. Uznawane dotąd jako składające się na pojęcie znacznego pogorszenia się sytuacji życiowej świadczenia z zakresu wzajemnej pomocy, opieki, wychowania, wsparcia itd. należy ujmować obecnie jako element krzywdy, której dotyczy art. 446 § 4 k.c. Wprawdzie część z tych czynności może być wykonana odpłatnie przez inne osoby (np. opiekunkę, gosposię), to jednak konsekwentnie należy uznać, że w tym zakresie powinny one podlegać wynagrodzeniu w drodze renty (bądź jednorazowego odszkodowania, którego wprowadzenie postuluję, czy też skapitalizowanej renty – jak obecnie na podstawie art. 447 k.c.). Pozostała część uszczerbku z tym związana, a więc „czysta” krzywda polegająca na utracie towarzystwa, wsparcia, porady itp. powinna być kompensowana na podstawie

art. 446 § 4 k.c. Wprowadzenie art. 446 § 4 k.c. wyłącza potrzebę dotychczas przyjmowanej szerokiej interpretacji art. 446 § 3 k.c.

Obecny kształt regulacji w art. 446 § 4 k.c. oraz fakt swoistego przenikania się części uszczerbków, skłoniły Autorkę do rozważań *de lege ferenda*. Można się zastanowić nad sensem utrzymywania wszystkich roszczeń przewidzianych w art. 446 k.c. Kiedy bowiem dokona się zsumowania świadczeń, jakie zasądza sąd, może się *ad casum* okazać, że poszkodowany otrzyma więcej, niż wynosi jego faktyczny uszczerbek. Od strony praktycznej wydawać się może, że wyjściem przy zachowaniu „czystości” uszczerbku majątkowego na podstawie art. 446 § 3 k.c. oraz krzywdy na podstawie art. 446 § 4 k.c., może być zasądzenie niższych odszkodowań (uwzględniających wyłącznie uszczerbek natury majątkowej) i niejako przesunięcie ekonomicznego ciężaru odpowiedzialności na zadośćuczynienie. To przecież celem tego roszczenia jest przede wszystkim kompensacja uszczerbku o charakterze niemajątkowym. Tymczasem celem odszkodowania powinno być wynagrodzenie szkody majątkowej (np. utraconego wsparcia finansowego). Z drugiej strony jednak często zatarciu ulec może różnica między uszczerbkiem powstałym na skutek utraty żywiciela, wsparcia w prowadzeniu gospodarstwa domowego, z pozostałą szkodą o charakterze majątkowym. Tym bardziej więc przemyślenia wymaga celowość pozostawienia wszystkich roszczeń uregulowanych obecnie w art. 446 k.c. Spojrzenie historyczne na kształt regulacji kodeksowej pozwala postawić tezę, że wprowadzenie (a właściwie przywrócenie) w 2008 r. roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę spowodowaną śmiercią osoby bliskiej na skutek czynu niedozwolonego rodzi niebezpieczeństwo nadmiernej kompensacji i nie pozwala zachować „czystości” poszczególnych roszczeń i uszczerbków, których kompensacji mają one służyć. Artykuł 446 § 3 k.c. był przecież swoistym remedium na sytuację, w której nie dopuszczano wynagrodzenia szkody niemajątkowej powstałej na skutek śmierci osoby bliskiej. Tezę tę potwierdza orzecznictwo i wypowiedzi doktryny, które w istocie nadały roszczeniu z art. 446 § 3 k.c. mieszany charakter w tym sensie, że uwzględniający czynniki natury niemajątkowej. Wyjściem mogłaby być kapitalizacja całości lub części renty albo odejście od świadczeń o charakterze rentowym na rzecz jednorazowego odszkodowania, co jest zasadą np. w prawie angielskim.

Również взгляд na doświadczenia innych państw pozwala zauważyć, że żaden z analizowanych systemów prawnych nie przyznaje – w zakresie kompensacji szkody

majątkowej – zarówno roszczenia o rentę, jak i roszczenia o odszkodowanie. To natomiast, czy odszkodowanie będzie zasądzone w postaci sumy jednorazowej, czy w postaci świadczeń okresowych wynika albo z przepisów prawa (od niedawna alternatywa dopuszczalna jest w Anglii; rentę przewiduje z kolei BGB), albo jest efektem praktyki orzeczniczej (Francja). Sumy zasądzone jako odszkodowanie za szkodę majątkową mają obejmować cały określony w przybliżeniu uszczerbek polegający na, ogólnie rzecz ujmując, utracie żywiciela. Tam, gdzie z kolei dopuszcza się roszczenie o zadośćuczynienie z tytułu osamotnienia (ang. *bereavement*) ma ono na celu wynagrodzenie szkody niemajątkowej. Nigdzie natomiast nie dopuszcza się dodatkowego roszczenia o odszkodowanie z tytułu ogólnego znacznego pogorszenia się sytuacji życiowej. Doświadczenia państw obcych mogą być niewątpliwie pouczającą wskazówką dla ustawodawcy polskiego i organów stosujących prawo. *De lege ferenda* uzasadniony wydaje się postulat nowelizacji art. 446 k.c. poprzez uchylenie § 3 oraz nowelizację § 2 w ten sposób, że na żądanie poszkodowanego sąd zasądzałby rentę albo jednorazowe odszkodowanie za szkodę w postaci utraty żywiciela. Tak ustalony uszczerbek, polegający na utracie środków utrzymania, usług, czynności związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego, wychowywaniem dzieci itp., podlegałby ocenie według dotychczasowych kryteriów (potrzeby uprawnionego, możliwości zmarłego i zobowiązanego) zarówno co do wysokości należnego świadczenia, jak i okresu, za jaki byłoby ono zasadne. Kapitalizacja renty powinna być z kolei dopuszczalna po prostu na żądanie uprawnionego, archaiczne wydaje się jej uzależnianie od „ważnych powodów”, w szczególności chęci przygotowania się do wykonywania innego zawodu. To przecież poszkodowany najlepiej wie, w jaki sposób spożytkować uzyskane świadczenie; konieczność dowodzenia istnienia ważnych powodów nie powinna być utrzymana.

Rozdział VIII poświęcono zadośćuczynieniu pieniężnemu za doznaną krzywdę, spowodowaną śmiercią osoby bliskiej na skutek czynu niedozwolonego. Punktem wyjścia jest stwierdzenie, że analizowane systemy prawne są pełne odmienności zarówno w zakresie dopuszczalności samego roszczenia, jak i kręgu podmiotów uprawnionych, a także wysokości zasądzanych kwot (niekiedy nawet limitowanych w treści przepisów prawa, jak np. w Anglii). Kompensacji podlegać może krzywda w postaci pewnych cierpień psychicznych, mało kontrowersyjne może się natomiast *in casu* wydawać, czy dopuszczalne wynagrodzenie szkód powstałych na skutek doznania

rozstroju zdrowia psychicznego spowodowanego śmiercią osoby bliskiej. Zajmuję stanowisko, że w Polsce jest *de lege lata* dopuszczalne stosowanie art. 444 - 445 k.c. dla roszczeń np. matki, która doznaje własnego rozstroju zdrowia w związku ze śmiercią dziecka na skutek wypadku komunikacyjnego. Podobne stanowisko przyjmują niekiedy także sądy angielskie i niemieckie. Z kolei we Francji wystarczy naruszenie uczucia przywiązania, co uzasadnia kompensację w większej liczbie przypadków. Brak natomiast generalnego rozróżnienia we Francji na bezpośrednio i poszkodowanych powoduje, że nie można wykluczyć kompensacji szkody na osobie doznanej przez osobę trzecią w związku z uszczerbkiem podmiotu bezpośrednio poszkodowanego.

Przeciwieństwem liberalnego podejścia prawa francuskiego do kompensacji szkody psychicznej jest ustawodawstwo niemieckie i w pewnym sensie angielskie. O ile pierwsze nie przewiduje odpowiednika art. 446 § 4 k.c., tak *Fatal Accidents Act* z 1976 r. dopuszcza roszczenie o zadośćuczynienie, ale jest ono podmiotowo i kwotowo ograniczone. Z drugiej strony jednak praktyka orzecznicza w obu krajach wskazuje, że sądy dopuszczają *in casu* kompensację szkody psychicznej, ujmowanej jako rozstrój zdrowia, na zasadach ogólnych (a więc np. na podstawie § 823 BGB). Wprawdzie sumy nie są wysokie, niemniej jednak kompensacja nie jest *a priori* wyłączona. Restrykcyjnie ujmowane są także przesłanki zadośćuczynienia, zwłaszcza bliskiego związku między zmarłym, a poszkodowanym pośrednio, związku przyczynowego, czy też np. bezpośrednio następstw w postaci szoku (związanych zwłaszcza z faktem bycia świadkiem tragicznej śmierci bliskiego czy uzyskaniem informacji o tym).

Jak wspomniano, bezpośrednich i wyraźnych ograniczeń w zakresie kompensacji krzywdy doznanej w związku ze śmiercią osoby bliskiej nie przewiduje prawo francuskie. Wynika to przede wszystkim z szerokiego pojęcia szkody oraz elastycznego rozważania kryterium normalności związku przyczynowego. W tym systemie bowiem wynagrodzenia szkody w postaci *perte d'affection* domagać mogą się nie tylko krewni czy małżonek, ale także narzeczona, partner życiowy (faktyczny lub rejestrowy), dzieci pozamałżeńskie, dziadkowie, narzeczeni, rodzeństwo, konkubent (także tej samej płci). Nawet jednak tak liberalne orzecznictwo francuskie niechętnie uwzględnia roszczenia majątkowe wierzyciela, pracodawcy czy spółki, którzy twierdzą, że w związku ze śmiercią innej osoby doznali szkody *par ricochet*.

Jeśli chodzi o stanowisko prawa polskiego, przeszło ono znaczącą ewolucję. Artykuł 166 k.z. przewidywał możliwość (a więc również w tej ustawie było to

świadczenie fakultatywne) zasądzenia najbliższym członkom rodziny zmarłego lub instytucji przez nich wskazanej odpowiedniej sumy pieniężnej za krzywdę doznaną w związku ze śmiercią osoby bliskiej, na skutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia. Model ten wzorowano na prawie szwajcarskim i orzecznictwie francuskim, co jest obecnie nie do przecenienia przy interpretacji art. 446 § 4 k.c. Przepis ten bowiem stanowi w istocie przywrócenie do polskiego systemu roszczenia o zadośćuczynienie za krzywdę doznaną w związku ze śmiercią osoby bliskiej. Sądzę, że posłużenie się przez art. 166 k.z. oraz art. 446 § 4 k.c. pojęciem najbliższych członków rodziny zmarłego, wzorem szerokiego rozumienia tego pojęcia w orzecznictwie francuskim, powoduje, że aktualność zachowuje wiele orzeczeń Sądu Najwyższego precyzujących krąg uprawnionych do zadośćuczynienia. Oba przepisy traktują roszczenie jako mające charakter samodzielny, a przyznanie odpowiedniej sumy pieniężnej za krzywdę powstałą w związku ze śmiercią osoby bliskiej jest fakultatywne. Jedyna różnica dotyczy beneficjenta świadczenia odszkodowawczego – o ile art. 166 k.z. przewidywał alternatywę, tak art. 446 § 4 k.c. przyznaje uprawnienie wyłącznie najbliższemu członkowi rodziny zmarłego. Można zastanawiać się nad słusznością takiej zmiany; *de lege ferenda* nie widzę przeszkód aby taką alternatywę dopuścić także obecnie. Nie przeczy temu osobisty charakter krzywdy. W każdym przypadku krzywda ma mieć charakter rzeczywisty i wołą ustawodawcy jest rozstrzygnięcie, czy alternatywnie poszkodowany mógłby żądać zasądzenia odpowiedniej sumy na cel społeczny, co niewątpliwie może spełniać funkcję satysfakcji.

Po II wojnie światowej stanowisko sądów oraz doktryny wobec kompensacji krzywdy powstałej na skutek śmierci osoby bliskiej uległo diametralnej zmianie, na co wpłynęła zmiana ustrojowa. Od lat 50-tych ubiegłego wieku SN stał na stanowisku przeciwnym zasądzeniu zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej. Wyjątkowo dopuszczał wynagrodzenie krzywdy, gdy towarzyszyła jej szkoda majątkowa, albo zasądzenie sumy na cel społeczny; traktowano to roszczenie jako mające na celu wynagrodzenie uszczerbku majątkowego. Natomiast po wprowadzeniu Kodeksu cywilnego, który nie przewidywał zadośćuczynienia za śmierć, ewolucja orzecznictwa doprowadziła, o czym była już mowa, do pośredniego uwzględniania uszczerbku niemajątkowego przy zasądzeniu stosownego odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. oprócz tego dopuszczano niekiedy możliwość stosowania art. 445 w zw. z art. 444 k.c., a po

roku 2010 r. – także art. 448 k.c. (zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnych ujmowanych jako dobro osobiste).

Dodanie w 2008 r. § 4 do art. 446 k.c. uznać należy za realizację postulatów przywrócenia wyraźnej podstawy prawnej dla roszczenia o kompensację krzywdy powstałej w związku ze śmiercią osoby bliskiej wskutek deliktu. W nowelizacji nie chodziło jednocześnie o zastąpienie odszkodowania z § 3, ale wprowadzenie nowego roszczenia majątkowego. Dopuszczalna obecnie kompensacja szkody w postaci naruszenia uczuć przywiązania nie wymaga udowodnienia naruszenia dobra osobistego. Uznać należy, że nowy § 4 jest przepisem chroniącym określony interes niemajątkowy, który nie musi być zrównany z naruszeniem dóbr osobistych (szczegółowo analizuję to w dalszej części rozprawy). Przesłanką roszczenia nie są także jakieś szczególne okoliczności śmierci bezpośrednio poszkodowanego, ale rzeczywista krzywda pozostająca w adekwatnym związku przyczynowym ze zdarzeniem, jakiej doznaje najbliższy członek rodziny zmarłego. Chodzi zatem nie o zapłatę za przedwczesność śmierci czy śmierć jako taką, ale kompensatę za ból spowodowany śmiercią osoby bliskiej. Roszczenie może być uwzględnione w oparciu o wszystkie zasady odpowiedzialności, w tym na podstawie art. 417(2) k.c.

Wprowadzenie art. 446 § 4 k.c. i pozostawienie § 3 powoduje, że obecnie sądy będą musiały ściśle rozdzielić uszczerbki podlegające wynagrodzeniu na ich podstawie. Nowe roszczenie z § 4 jest rodzajowo i normatywnie odmienne od roszczenia z art. 446 § 3 k.c., nie ma już zatem potrzeby szerokiej interpretacji art. 446 § 3 k.c., tj. uwzględniania elementów szkody niemajątkowej w ramach odszkodowania zasądanego z tytułu istotnego pogorszenia sytuacji życiowej.

Konstrukcja przewidziana w art. 446 § 4 k.c. nie została powiązana z naruszeniem dóbr osobistych, podobnie jak w art. 166 k.z. Przyznanie zadośćuczynienia nie jest zależne od stwierdzenia choroby. Sfera psychiczna osób bliskich zmarłego jest więc wartością niemajątkową chronioną specjalnym przepisem prawa. Jeśli śmierć bliskiego była źródłem rozstroju zdrowia pozostającego w adekwatnym związku przyczynowym ze zdarzeniem, art. 446 § 4 będzie pozostawał w kumulatywnym zbiegu z art. 445 w zw. z art. 444 k.c. Ważne jest, że art. 446 § 4 k.c. ma zastosowanie w reżimie deliktowym, dopuszczalne jest jednak jego stosowanie w sytuacji zbiegu roszczeń (art. 443 k.c.).

Podobnie, jak w przypadku art. 445 i 448 k.c., zadośćuczynienie z art. 446 § 4 k.c. ma być „odpowiednie”, a więc uwzględniać okoliczności danej sprawy, co szczegółowo zanalizowano przedstawiając, jakie czynniki sądy biorą pod uwagę przy jego miarkowaniu. Szeroko omówiono także krąg uprawnionych oraz możliwą treść pojęcia „najbliższy członek rodziny”. Sądzę, że wobec braku definicji legalnej rodziny, nie można wykluczyć z kręgu uprawnionych osób żyjących ze zmarłym w związku nieformalnym, czy w inny sposób niezwiązanych więzią natury prawnej. Z tego względu nie można *a priori* wyłączyć roszczenia konkubiny, pasierba, macochy itd.; za uprawnionego uznaję również *nasciturus* (podobnie, jak na gruncie innych przepisów art. 446 k.c.).

Wobec braku wyraźnej regulacji w art. 446 k.c. omówiono także problematykę dziedziczenia roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za śmierć osoby bliskiej. Przyjęto, że roszczenie to, jako mające charakter osobisty, nie podlega dziedziczeniu zgodnie z ogólną regułą wyrażoną w art. 922 § 2 k.c. Taką regulację przewidywał także k.z. Problem ten jest o tyle istotny, że art. 446 nie odsyła (tak, jak to czyni art. 448 k.c.) do art. 445 § 3 k.c., który ustanawia przesłanki przejścia roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców. W takim przypadku zastosowanie ma ogólna reguła z art. 922 k.c.

Sądzę, że brak odesłania art. 445 § 3 k.c. jest oczywistą pomyłką legislacyjną, nie widzę żadnych powodów, dla których sytuacja osób uprawnionych przez art. 445 i 448 k.c. miałaby być uprzywilejowana względem uprawnionych na podstawie art. 446 § 4 k.c. W każdym przypadku roszczenia są związane z osobą uprawnionego. Warto nawiązać w tym względzie do propozycji zgłoszonej w związku z nowelizacją Kodeksu cywilnego w 1996 r. (dotyczącą m.in. art. 448 k.c.). Autorzy słusznie postulowali, aby treść art. 445 § 3 k.c. przenieść do nowego art. 449 § 2 k.c., dzięki czemu możliwe byłoby w jednym przepisie uregulowanie zarówno zbywalności, jak i dziedziczenia roszczeń¹. *De lege ferenda* można postulować, aby § 2 brzmiał następująco: „roszczenie o zadośćuczynienie określone w art. 445, 448 oraz 446 § 4 k.c. przechodzi na spadkobierców”. Rozważenia wymaga, czy w nowym Kodeksie cywilnym należy utrzymać ograniczenie w postaci wymogu uznania roszczenia na piśmie albo wytoczenia powództwa, czy je uchylić (za czym się opowiadam), traktując ten przepis jako *lex specialis* w stosunku do art. 922 § 2 k.c.

¹ A. Mączyński, K. Zawada, *Zamierzona nowelizacja kodeksu cywilnego*, KPP 1995, nr 3, s. 435.

Z powyższych względów uważam za błędną uchwałę SN z 12 XII 2013 r. (III CZP 74/13), w której sąd orzekł, że „w sprawie o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną wskutek śmierci najbliższego członka rodziny (art. 446 § 4 k.c.) ma zastosowanie art. 445 § 3 k.c.”. *Za contra legem* uważam tezę SN, że mimo braku odesłania do art. 445 § 3 k.c., przepis ten i tak ma zastosowanie. Taka próba „naprawiania” oczywistej pomyłki legislacyjnej nie znajduje podstaw ani w przepisie prawa, ani w regułach wykładni, a zwłaszcza *exceptiones non sunt extendendae*.

W pracy poruszono również zagadnienia intertemporalne, ponieważ ustawodawca nie przewidział wprowadzając art. 446 § 4 k.c. szczególnych reguł w tym zakresie. Wiadomo jedynie, że przepis ten wszedł w życie 3 VIII 2008 r. Nierzadko jednak dochodzi do sytuacji, w której zdarzenie miało miejsce przed tą datą, a skutek w postaci śmierci poszkodowanego, dopiero po wejściu tego przepisu w życie. Przyjmuję, że art. 446 § 4 k.c. może mieć zastosowanie jedynie do sytuacji, w której zarówno zdarzenie, jak i śmierć miały miejsce dopiero po 3 VIII 2008 r. Wskazuję jednocześnie, że orzecznictwo SN jest w tym względzie rozbieżne. Niemniej jednak, ze względu na treść przepisów wprowadzających k.c. słuszne wydaje się stanowisko, że zdarzeniem, z którym wiązać się mogą określone skutki prawne (a więc m.in. obowiązek zapłaty zadośćuczynienia) jest zdarzenie „pierwotne”, a nie tylko sama śmierć. Z chwilą śmierci istniejący stosunek odszkodowawczy ulega bowiem zmianie. Skoro zatem bezpośrednią przyczyną śmierci jest szkoda na osobie, przepis art. 446 § 4 k.c. może mieć zastosowanie tylko do tych przypadków, gdy zarówno zdarzenie, jak i śmierć nastąpiły po wejściu przepisu w życie. Chodzi bowiem o sytuację, w której pod rządami ustawy dawnej popełniono czyn niedozwolony, a tylko jego skutek (śmierć) nastąpił w dacie obowiązywania ustawy nowej.

Dalsza część rozdziału poświęcona jest problematyce zadośćuczynienia pieniężnego za zerwanie więzi rodzinnych. Szczególnie po wejściu w życie art. 446 § 4 k.c. próbowano szukać podstawy prawnej dla wynagrodzenia krzywdy doznanej przez najbliższych zmarłego przed 3 VIII 2008 r., zaś po 28 XII 1996 r. (wejście w życie znowelizowanego art. 448 k.c.). Uznawano niekiedy, że nie byłoby sprawiedliwe i słuszne odmawianie kompensacji członkom rodziny zmarłego tylko z tego względu, że sama śmierć bezpośrednio poszkodowanego i zdarzenie, które ją spowodowało, miały miejsce przed zmianą stanu prawnego. Na różnicowanie sytuacji prawnej zwrócił uwagę też Sąd Najwyższy w wyroku z 14 stycznia 2010 r., w którym stwierdził, że

„wprowadzenie art. 446 § 4 k.c. nie powinno być natomiast rozumiane w ten sposób, że w dotychczasowym stanie prawnym art. 448 k.c. nie mógł stanowić podstawy przyznania zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej. Takie stwierdzenie oznaczałoby, że chwila, w której zaszło zdarzenie będące źródłem szkody, decydująca – zgodnie z wyborem ustawodawcy – o możliwości zastosowania art. 446 § 4 k.c., rozstrzygałaby definitywnie o istnieniu lub braku istnienia uprawnienia do uzyskania zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną śmiercią osoby bliskiej, bez względu na rodzaj tej krzywdy. Prowadziłoby to do radykalnego zróżnicowania sytuacji osób, które doznały krzywdy o podobnym charakterze, nawet w krótkich odstępach czasu, co jest trudne do zaakceptowania”. Z taką tezą trudno się zgodzić. Raczej uznać trzeba, że skoro nie było wyraźnej podstawy prawnej dla roszczenia o zadośćuczynienie w związku ze śmiercią osoby bliskiej, nie było zasadne odwoływanie się w każdej sprawie do art. 448 k.c. i włączanie do katalogu dóbr osobistych z art. 23 k.c. każdej wartości niemajątkowej. Wprawdzie można mówić o szczególnej wadze życia rodzinnego i więzi rodzinnych, to jednak trudno w każdym przypadku twierdzić, że wskutek śmierci bezpośrednio poszkodowanego, np. w wypadku komunikacyjnym, doszło do naruszenia dóbr osobistych członków rodziny zmarłego.

W wielu powództwach, często składanych nawet kilka lat po śmierci np. krewnego, próbowano dowodzić, że śmierć bezpośrednio poszkodowanego jest źródłem cierpień, smutku, poczucia osamotnienia itd., co stanowi naruszenie dobra osobistego w postaci „więzi rodzinnych”. Orzecznictwo, które przyjmuje właśnie taką podstawę roszczenia o zadośćuczynienie, jest cały czas w stadium pewnego rozwoju i ewolucji, niemniej jednak zwłaszcza po wydaniu kilku uchwał Sądu Najwyższego sądy niższych instancji (oraz sam Sąd Najwyższy) zaczynają wprost stać na stanowisku, że pogląd o naruszeniu dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych jest już bezsporny i ugruntowany w orzecznictwie (tak postan. SN z 27 VI 2014 r., III CZP 2/14). Wskazano w związku z tym orzeczenia SN, które wytyczyły ten kierunek i często są podzielane przez sądy powszechne.

Generalnie przed nowelizacją art. 446 k.c. stosowano trzy koncepcje, dzięki którym możliwe było zasądzenie zadośćuczynienia: rozszerzającą wykładnię art. 446 § 3, art. 445 w zw. z art. 444 oraz art. 448 k.c. Sądzę, że najmniej wątpliwości budziło odwoływanie się do art. 445 § 1 oraz art. 446 § 3 k.c. W niektórych przypadkach można nadal twierdzić, że członek rodziny zmarłego (np. matka będąca świadkiem wypadku, w

którym śmierć poniosło jej małoletnie dziecko) na skutek wstrząsu psychicznego doznał własnej szkody na osobie, pozostającej w adekwatnym związku przyczynowym ze zdarzeniem. Związek przyczynowy może mieć przecież charakter złożony, pośredni.

Można było również twierdzić, do dnia wejścia w życie art. 446 § 4 k.c., że na wysokość stosownego odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. oraz rozmiar pogorszenia sytuacji życiowej („znaczne”) wpływały także elementy natury niemajątkowej. Pojęcie znacznego pogorszenia sytuacji życiowej jest bowiem szerokie i na ocenę jego rozmiaru niewątpliwie mogły wpływać następstwa natury niemajątkowej, takie jak choćby utrata aktywności życiowej, osłabienie sił życiowych. Przepis ten nie był jednak nigdy samodzielną podstawą przyznania zadośćuczynienia wyłącznie za nieuchwytny uszczerbek o charakterze niemajątkowym.

Jeśli zaś chodzi o możliwość powołania się na art. 448 k.c., punktem wyjścia powinno być stwierdzenie, że nie można w tej mierze przyjmować jakiegokolwiek automatyzmu i zakładać (jak to ma miejsce w wielu orzeczeniach, powództwach czy kierowanych do ubezpieczycieli wezwań do wypłaty sum pieniężnych z tego tytułu), że w razie śmierci osoby bliskiej w każdym przypadku dochodzi do naruszenia dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej. Słuszny był pogląd A. Szpunara, który twierdził, że prawo polskie (przed 3 sierpnia 2008 r.) nie przewidywało zadośćuczynienia pieniężnego za szkodę niemajątkową polegającą na cierpieniach psychicznych z powodu śmierci osoby bliskiej, czego nie podważał również **art. 448 k.c.** w brzmieniu po nowelizacji z 1996 r.. Generalnie zatem przepis ten nie mógł być powoływany jako podstawa żądania. Tymczasem przed 2008 r. zapadły tylko dwa znane mi orzeczenia dopuszczające stosowanie art. 448 k.c., a z zalewem powództw mamy do czynienia właściwie dopiero po wejściu w życie art. 446 § 4 k.c. Sądzę, że skoro wcześniej więzi emocjonalnej między powodem a zmarłym nie uznawano za dobro osobiste, trudno znaleźć argumenty za tak rozszerzającą wykładnią pojęcia dobra osobistego, która dokonywana jest właściwie dopiero po wejściu w życie art. 446 § 4 k.c. Taka praktyka stoi w opozycji do celu nowelizacji Kodeksu cywilnego w 2008 r., która miała przywrócić roszczenie o zadośćuczynienie z tytułu śmierci osoby bliskiej.

Co istotne, ani Sąd Najwyższy, ani sądy powszechne nie precyzują, jaka jest treść dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych ani kiedy się ono „aktualizuje”. Nie można zakładać, jak stwierdził Sąd Najwyższy i za nim – sądy niższych instancji, że dobrem osobistym podlegającym ochronie jest więź, której naruszenie powoduje ból, cierpienie

itp. Ten ból ma się składać na krzywdę podlegającą kompensacji na podstawie art. 448 k.c. (w razie naruszenia zawinionego). Tymczasem jest wysoce wątpliwe, czy przy powoływaniu się na art. 448 k.c. smutek i żałoba po stracie osoby bliskiej są wystarczające dla przyznania zadośćuczynienia. Uszczerbek w tej postaci jest natomiast wystarczający przy opieraniu roszczeń na art. 446 § 4 k.c. – przepis ten przecież uniezależnia ochronę od przesłanki naruszenia dobra osobistego. Uszczerbek podlegający wynagrodzeniu na podstawie art. 446 § 4 k.c., w postaci smutku, żalu, osamotnienia, bezradności, uznać należy za dobro niemajątkowe chronione szczególnym przepisem prawa. W razie poważnej szkody, mającej postać np. rozstroju zdrowia psychicznego, dojdzie do kumulatywnego zbiegu tego przepisu z art. 445 § 1 k.c. Poza tym istnienie abstrakcyjnie ujętej więzi emocjonalnej ze zmarłym jest niewystarczające do uznania jej za dobro osobiste. Dlatego przyjęto, że nie można chronić uczuć ludzkich jako pewnej abstrakcyjnej całości, gdyż pojęcie to jest zbyt ogólne i wysoce subiektywne. Wysoko cenione wartości, nierozzerwalnie związane z istotą każdego człowieka, mogą podlegać ochronie, ale nie zawsze na podstawie konstrukcji prawa podmiotowego. O tym, czy w taki sposób przyznać ochronę, decydować powinny względy obiektywne, stan zagrożenia, powszechna akceptacja dla danej wartości. W przypadku ochrony sfery niematerialnej członków rodziny zmarłego ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie wyraźnego przepisu prawa przewidującego ochronę (art. 446 § 4 k.c.). Nie ma już zatem potrzeby odwoływać się do koncepcji dóbr osobistych.

Kolejnym argumentem, który przeczy tworzeniu dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej, może być kwestia natury konstrukcyjnej. Otóż dobro osobiste ze swej natury wiąże się z konkretną osobą, jest „skupione” na niej, nie obejmuje sfery zewnętrznej polegającej na interakcji z innymi podmiotami (inną sprawą jest natomiast wyrażenie zgody na np. ujawnienie informacji ze sfery prywatnej osobom trzecim, a więc „na zewnątrz”). Tymczasem więzi rodzinne z natury rzeczy mają obejmować emocje, uczucia kierowane względem innych, a także mają mieć charakter wzajemny, w tym sensie, że istnienie tej więzi jest w pewien sposób uzależnione od jej odwzajemnienia przez inną osobę. Nie można chyba mówić o istnieniu więzi, która ma charakter jednostronny. Oznaczać musiałoby to przyjęcie koncepcji subiektywistycznej dóbr osobistych, z czym nie można się zgodzić. Bogactwo relacji międzyludzkich oraz

ich zmienność w czasie prowadzi do wniosku, że nie istnieje jakieś ogólnie ujęte, abstrakcyjne prawo do więzi rodzinnych.

Istotne jest również to, że sięganie do art. 448 k.c. (w sprawach, gdy śmierć nastąpiła przed 3 sierpnia 2008 r., a postępowanie było już prawomocnie zakończone) rodzi niebezpieczeństwo podwójnej kompensacji również z tego względu, że w związku z rozszerzającą wykładnią art. 446 § 3 k.c. w przeszłości może się *ad casum* okazać, że uszczerbek niemajątkowy powoda został już wynagrodzony (poprzez zasądzenie stosownego odszkodowania za znaczne pogorszenie się sytuacji życiowej). Jeśli okaże się, że odszkodowanie przyznane na podstawie art. 446 § 3 k.c. było odpowiednio wyższe dzięki uwzględnieniu przy jego obliczaniu pewnych uszczerbków niemajątkowych, powództwo wniesione np. po kilku latach od zdarzenia i oparte na art. 448 k.c. powinno zostać odrzucone ze względu na zasadę *ne bis in idem* (chodziłoby przecież o wynagrodzenie tej samej szkody).

W ostatniej części tego rozdziału rozważano zagadnienie zbiegu roszczeń o zadośćuczynienie i odszkodowanie oraz odziedziczonych po zmarłym. Przyjęto, że roszczenia te mają charakter samodzielny, a więc faktu dziedziczenia roszczenia o zadośćuczynienie nie powinno uwzględniać się ani przy zasądzaniu stosownego odszkodowania za znaczne pogorszenie sytuacji życiowej, ani zadośćuczynienia z art. 446 § 4 k.c.

Rozdział IX monografii poświęcono problematyce dotąd szeroko nie opracowanej w polskiej doktrynie, a mianowicie wynagrodzeniu szkód doznanych przez rodziców na skutek urodzenia się martwego dziecka. Inspiracją do poszerzonych badań był wyrok SN z 9 III 2012 r., w którym sąd stwierdził, że dziecko, które urodziło się martwe, może być uznane za zmarłe w rozumieniu art. 446 § 4 k.c., a więc rodzicom może przysługiwać zadośćuczynienie pieniężne. Przed omówieniem tego orzeczenia w świetle prawa polskiego, przedstawiono szeroki aspekt prawno – porównawczy. Okazało się, że w krajach europejskich, z reguły zadośćuczynienie przyznaje się matce, ale z tytułu jej własnej szkody na osobie, nie uznając dziecka które urodziło się martwe za „osobę” w rozumieniu prawa cywilnego. Uznaje się zatem, że nie powstaje roszczenie w imieniu dziecka jako takie, ponieważ nie nabyło ono jeszcze podmiotowości prawnej. W niektórych krajach jednak traktuje się tego typu sprawy jako podobne do tych, w których miała miejsce śmierć dziecka. Dzięki temu uwzględnia się roszczenia rodziców o zadośćuczynienie pieniężne w związku z

doznanymi cierpieniami psychicznymi. Wysokość zasądzanych sum jest jednak niższa w porównaniu ze sprawami, w których doszło do śmierci małoletniego dziecka. W innych krajach nie traktuje się tego typu przypadków jako spraw dotyczących śmierci osoby bliskiej.

Znamienną ewolucję w tym zakresie przeszło prawo amerykańskie, które w *common law* nie przewidywało takiego roszczenia, a przyjmowane w poszczególnych stanach *wrongful death statutes* początkowo wprost się do tej problematyki w ogóle nie odnosiły. W związku z tym, że w każdym ze stanów uprawnieni do świadczeń są rodzice zmarłego dziecka, w orzecznictwie pojawił się problem kompensacji szkód doznanych w związku z urodzeniem martwego dziecka. W większości stanów, w których pojawiły się tego typu sprawy, wymaga się dla zasadności roszczeń rodziców w związku z jego śmiercią, aby dziecko (urodzone martwe) było zdolne do życia (*viability requirement*), a więc aby było osobą, wobec której istniał *duty of care*, a także „osobą” w rozumieniu odpowiednich przepisów prawa. Do dnia wydania wyroku w sprawie *Verkennes v Corniea* żadna z amerykańskich ustaw ani orzecznictwo nie dopuszczały roszczeń odszkodowawczych w związku ze szkodą powstałą wskutek śmierci dziecka, które urodziło się martwe. Niewątpliwie ogromny wpływ na rozwój prawa w USA miała sprawa *Roe v Wade* dotycząca możliwości przerywania ciąży, w której wyraźnie wypowiedziano się na temat statusu prawnego płodu. Mimo uznania, że płód nie jest osobą w świetle Konstytucji Stanów Zjednoczonych, sądy stanowe przyjmowały niekiedy pogląd przeciwny. Szczególnie istotny jest wyrok w sprawie *Farley v Sartin*, w której sąd stwierdził, że pojęcie osoby w rozumieniu *wrongful death statute* (§ 55-7-5 West Virginia Code) obejmuje także płód nawet niezdolny do samodzielnego życia poza organizmem matki (*non-viable*). Sąd dodał, że uzależnianie ochrony od faktu, czy dziecko urodziło się martwe, czy żywe prowadzi do niesprawiedliwych rozwiązań – w pierwszym przykładzie sprawca byłby bowiem zwolniony od odpowiedzialności. Podobne argumenty powołał SN Alabamy w sprawie *Gentry v Gilmore*. W innych stanach orzecznictwo było rozbieżne. Obecnie 43 stany dopuszczają wprost roszczenia odszkodowawcze w związku z urodzeniem się martwego dziecka – część z nich uchwaliła odpowiednie przepisy, z kolei w niektórych zasada ta jest wynikiem ewolucji orzecznictwa. W większości stanów nadal przesłanką jest, aby płód był zdolny do samodzielnego życia poza organizmem matki. Tylko w 11 stanach dopuszcza się powództwa, gdy płód nie był zdolny do samodzielnego życia poza organizmem matki

(*non-viable fetus*). Są to: Alabama, Illinois, Louisiana, Michigan, Missouri, Nebraska, Oklahoma, Dakota Płd., Texas, Virginia, Virginia Zachodnia. Wśród nich 8 uchwaliło wyraźne przepisy prawa (Illinois, Louisiana Michigan, Nebraska, Oklahoma, Dakota Płd., Texas, Virginia), w pozostałych zasadność roszczenia uznaje się w orzecznictwie.

W pozostałych stanach przesłanką nadal jest *viability*. Natomiast w Georgii i Mississipi matka musi czuć ruchy płodu (co ma miejsce wcześniej niż osiągnięcie zdolności do samodzielnego życia). Stany, w których w ogóle nie uwzględnia się tego typu roszczeń, to Alaska, Floryda, Maine, New Jersey, Nowy Jork, Wyoming. W Iowa dopuszcza się roszczenie *viable fetus* wyjątkowo.

Jeśli chodzi o ocenę tych zagadnień w świetle prawa polskiego i mając na względzie wyrok SN z 9 III 2012 r., ich analiza nie była sprawą łatwą. Odniesiono się przede wszystkim do znaczenia pojęć „poszkodowany” i „zmarły”, które zdaniem Autorki muszą być utożsamiane (a więc inaczej, niż ocenił do SN), nie można mówić o zmarłym, jeśli nie był on wcześniej poszkodowanym. O jednostce, która zmarła można natomiast mówić wówczas, gdy żyła, choćby przez chwilę (zob. art. 8 – 9 k.c.). Zdaniem SN w przypadku śmierci płodu mamy do czynienia ze śmiercią człowieka, co uzasadnia powołanie się na art. 446 § 4 k.c. (Sąd Najwyższy odwołał się pośrednio do kryterium zdolności do samodzielnego życia). Takie twierdzenie uważam jednak za zbyt daleko idące i oderwane od art. 8 – 9 k.c. Wprawdzie k.k. przewiduje przestępstwo przerwania ciąży wbrew przepisom ustawy (formą kwalifikowaną jest czyn skutkujący śmiercią płodu zdolnego do samodzielnego życia), to nie może być to w całej rozciągłości teza słuszna także na gruncie prawa cywilnego. Przyjmuję, że w tego typu sprawach etap rozwoju dziecka mógłby rzutować jedynie na ocenę rozmiaru krzywdy, a nie zasadność roszczenia w ogóle. To powoduje, że śmierć w sensie biologicznym nie musi się w pełni pokrywać z pojęciem śmierci w sensie prawnym. Z tych względów uważam, że art. 446 § 4 k.c. nie może być podstawą roszczeń rodziców w związku z urodzeniem się martwego dziecka. Aby mówić o osobie bliskiej, poszkodowanym, który zmarł, konieczne jest wykazanie, że podmiot ten żył, choćby przez chwilę (poza organizmem matki), a więc, że mamy do czynienia z ustaniem podmiotowości prawnej (istnieje, gdy człowiek urodził się żywy, co jest zresztą domniemane – zob. art. 8 – 9 k.c.).

W tego typu sprawach należałoby odrzucić kryterium zdolności do samodzielnego życia poza organizmem matki, a podstawą kompensacji powinien być wyraźny przepis prawa (*de lege ferenda* mógłby to być np. art. 446 § 5 albo zdanie

drugie w § 4 tego przepisu). Kryterium to naruszałoby z jednej strony konstytucyjną zasadę równości wobec prawa (wyłączając możliwość kompensacji na rzecz rodziców, których płód zmarł np. w 15 tyg. ciąży), a z drugiej niejasne byłoby jego stosowanie dla przypadków, gdy dziecko zostało poczęte dzięki zabiegom sztucznej prokreacji. Czy wówczas, skoro SN uznaje ochronę od momentu poczęcia, można by mówić o śmierci człowieka w razie zniszczenia embrionów powstałych dzięki technikom zapłodnienia *in vitro*?

Nie powinno mieć również znaczenia, co jednak za istotne uznał SN, czy dziecko było przez rodziców chciane, wyczekiwane itd.; okoliczności te traktować by można jedynie jako czynnik wyznaczający intensywność więzi emocjonalnej, którą naruszono doprowadzając do śmierci płodu, a nie jako materialną przesłankę stosowania nowego § 5.

Uznaję, że skoro w związku z martwym urodzeniem nie dojdzie do dziedziczenia, powstania stosunków prawa rodzinnego itd., nie można mówić o śmierci człowieka w sensie prawnym, skoro człowiek nie żył w sensie prawnym. *De lege lata* jednak przyznanie zadośćuczynienia byłoby zasadne w oparciu o art. 445 k.c. w zw. z art. 444 k.c. Sądzę, że biorąc pod uwagę szczególny charakter tego uszczerbku oraz potrzebę zapewnienia ochrony rozwijającego się życia w fazie prenatalnej, uzasadniony jest postulat *de lege ferenda* nowelizacji art. 446 k.c. Najbardziej pilną zmianą wydaje się dodanie w § 4 tego przepisu zdania (albo w formie § 5): „zadośćuczynienie pieniężne może być również przyznane rodzicom w razie urodzenia martwego dziecka”.

Rozważenia wymaga również nowelizacja art. 446 § 1 k.c., która miałaby znaczenie także dla roszczenia o zwrot kosztów pogrzebu – przecież gdyby nie martwe urodzenie, rodzice (lub inne osoby) nie musieliby organizować pochówku i ponosić związanych z tym wydatków. Przyjęcie, że śmierć płodu nie jest śmiercią osoby bliskiej, powoduje bezprzedmiotowość roszczeń z art. 446 § 1 k.c. *De lege lata* należy rozważyć, czy ich zwrotu nie można domagać się na podstawie zasad ogólnych. Sądzę, że *in casu* można uznać te koszty jako normalne następstwo zdarzenia. Sądzę jednak, że w przypadku tak specyficznej szkody, jaką jest urodzenie martwego dziecka, o zasadach jej wynagrodzenia powinien zdecydować ustawodawca, a nie sąd w jednostkowej sprawie.

Ostatni rozdział poświęcony jest problematyce zadośćuczynienia pieniężnego na rzecz pośrednio poszkodowanych na skutek uszkodzenia ciała lub doznania

rozstroju zdrowia przez bezpośrednio poszkodowanego. W innych krajach potrzeba przyznania zadośćuczynienia jest zauważana zarówno przez sądy, jak i doktrynę. Dochodzi się do tego poprzez rozszerzającą interpretację obowiązujących przepisów (przewidujących np. wynagrodzenie szkody na osobie w postaci cierpień psychicznych) lub analogię (np. przepisów dotyczących kompensowania uszczerbków powstałych na skutek śmierci osoby bliskiej), albo wprowadzając nowe regulacje wprost przewidujące tego typu kompensację. Sądzę, że istnieją poważne argumenty przemawiające za tym ostatnim rozwiązaniem w Polsce. Przyznanie zadośćuczynienia dopuszcza orzecznictwo m.in. francuskie, włoskie, niekiedy austriackie i angielskie, hiszpańskie, portugalskie. Roszczenia te nie są z kolei uwzględniane w Niemczech, Grecji. Natomiast przepisy k.z. w Słowenii wprost je przewidują, choć uzależniają od tego, czy szkoda bezpośrednio poszkodowanego ma charakter poważnego, trwałego inwalidztwa. Można zatem powiedzieć, że o ile przewiduje się kompensację – przynajmniej niektórych uszczerbków (głównie o charakterze majątkowym) – doznanych wskutek śmierci osoby bliskiej, to jednolitości nie ma, jeśli chodzi o dopuszczalność kompensacji szkody niemajątkowej (w postaci szoku, niekiedy urastającego do rozstroju zdrowia) wywołanej na skutek doznania poważnego uszczerbku przez inną osobę. Mimo kontrowersji związanych z kompensacją krzywdy doznanej przez osoby najbliższe poszkodowanego, w coraz większej liczbie krajów europejskich dopuszcza się takie roszczenie (m.in. Austria, Belgia, Estonia, Francja, Włochy, Portugalia, Słowenia, Hiszpania). Wprawdzie przesłanki są zaostrzone (bardzo poważny uszczerbek bezpośrednio poszkodowanego, bliska więź emocjonalna), to jednak możliwość kompensacji jest coraz bardziej zauważana przede wszystkim przez sądy, ale także legislaturę (np. słoweński kodeks zobowiązań z 2001 r.).

Jeśli chodzi o prawo polskie, prowadzono analizę, czy *de lege lata* istnieją podstawy kompensacji uszczerbku doznanego przez pośrednio poszkodowanych w związku ze szkodą na osobie innego podmiotu. W grę wchodzić może *in casu* art. 444–445 k.c. w razie wykazania, że np. współmałżonek poszkodowanego doznał własnego rozstroju zdrowia w związku z jego poważną szkodą, pozostającego w adekwatnym związku przyczynowym ze zdarzeniem pierwotnym. Podstawą kompensacji np. kosztów leczenia i innych kosztów mogłby być art. 444 k.c. (legitymowanym jest jednak wówczas bezpośrednio poszkodowany), zaś w zakresie krzywdy – art. 445 § 1 k.c. Ze względu jednak na trudności dowodowe oraz silne przekonanie o potrzebie

kompensacji omawianego uszczerbku, zasadne wydaje się wprowadzenie do kodeksu cywilnego art. 445 § 4, stanowiącego wyraźną podstawę dla dochodzenia zadośćuczynienia pieniężnego przez osoby najbliższe poszkodowanego, który doznał uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia (a nawet, jak np. w *Principles of European tort law*, innego ciężkiego uszczerbku). Mógłby on mieć następującą treść: „sąd może także przyznać najbliższym członkom rodziny poszkodowanego, na skutek uszkodzenia ciała lub doznania rozstroju zdrowia, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną przez nich krzywdę”.

Tak sformułowany przepis – podobnie jak art. 446 § 4 k.c. – nie wymagałby wykazywania naruszenia dobra osobistego, zaś jego wprowadzenie byłoby nawiązaniem do koncepcji kompensacji uszczerbku w postaci *pretium affectionis*.

De lege lata należało także rozważyć, czy szkoda na osobie bezpośrednio poszkodowanego może stanowić jednocześnie naruszenie dóbr osobistych osób trzecich. Nie podzielam poglądu, że zdrowie osób bliskich jest dobrem osobistym, ponieważ uczucie przywiązania, które stanowi jego podstawę, jest pojęciem szerszym i nie powinno być utożsamiane z dobrami o charakterze *erga omnes*. Poza tym nie wydaje się, aby w relacjach międzyludzkich tego typu wartość mogła mieć charakter jednostronny. Dlatego przykładowo współmałżonkowi nie przysługuje moim zdaniem roszczenie w związku z naruszeniem zdrowia czy innych dóbr osobistych poszkodowanego. Ochrony nie zapewnia zatem **art. 448 k.c.**

Jak wskazano w **zakończeniu**, przeprowadzona w pracy analiza stanu prawnego, poglądów doktryny i orzecznictwa pozwala twierdzić, że polski model kompensacji szkód doznanych na skutek śmierci osoby bliskiej jest wystarczająco elastyczny i nie wymaga znaczących zmian. Kształtująca się jednak powoli praktyka stosowania art. 446 § 4 k.c. skłania do postawienia pytania o wzajemny stosunek art. 446 § 3 i § 4 k.c. oraz ich relację do innych przepisów przewidujących zadośćuczynienie, które mogą wchodzić w grę (art. 445 w zw. z art. 444 oraz zdaniem niektórych - art. 448 k.c.). Nie powinno już budzić wątpliwości, że to właśnie dodany w 2008 r. art. 446 § 4 k.c. ma za przedmiot wynagrodzenie wyłącznie krzywdy doznanej w związku ze śmiercią innej osoby. Nie jest jednocześnie konieczne dowodzenie, że doszło do naruszenia dóbr osobistych, wystarczy zatem wykazanie, że śmierć poszkodowanego bezpośrednio spowodowała u powoda smutek, żal, wiąże się z uczuciem osamotnienia

itd. Ze względu na otwartą formułę podmiotową to przede wszystkim orzecznictwu pozostawiono doprecyzowanie, czyje roszczenia w danych okolicznościach sprawy zasługują na uwzględnienie oraz jaka suma będzie odpowiednia.

Tak ujęty przepis stawia pytanie o relację art. 446 § 4 k.c. do § 3 tego artykułu oraz o aktualność orzeczeń, które w ramach odszkodowania z tytułu znacznego pogorszenia się sytuacji życiowej dopuszczały wynagrodzenie także nieuchwytnych uszczerbków niematerialnych (np. utrata pomocy, porady, a nawet towarzystwa), które składały się na owo znaczne pogorszenie się sytuacji życiowej uprawnionego. Sytuacja na pierwszy rzut oka wydaje się jasna – ustawodawca, decydując się na przywrócenie instytucji zadośćuczynienia pieniężnego z tytułu śmierci osoby bliskiej, nie uchylił art. 446 § 3 k.c., zatem powinien on obejmować wyłącznie uszczerbki natury majątkowej. Z drugiej strony jednak, patrząc na całokształt regulacji art. 446 k.c., wątpliwości może budzić celowość pozostawienia § 3. Przepis ten był przecież w momencie jego uchwalenia pewną namiastką zadośćuczynienia, ustawodawca, nie chcąc utrzymywać tej instytucji jako „niezgodnej z moralnością socjalistyczną”, przewidział bardzo pojemną formułę odszkodowania za znaczne pogorszenie się sytuacji życiowej. Orzecznictwo zapadłe na tle tego przepisu, zwłaszcza po zmianie ustrojowej w 1989 r., wyraźnie pokazuje, że często w istocie nadawano temu roszczeniu charakter mieszany albo poddawano takiej interpretacji, aby w istocie kompensować też pośrednio uszczerbki natury niemajątkowej.

Z praktycznego oraz teoretycznego punktu widzenia niezwykle ważkim problemem jest wyraźne oddzielenie tych roszczeń i szkód podlegających naprawieniu. Obecnie margines szkód, których dotyczy art. 446 § 3 k.c. jest wąski; można wręcz zaryzykować tezę, że tendencją może być niejako przeniesienie ciężaru obowiązku odszkodowawczego na zadośćuczynienie pieniężne (obok renty), a zasądzenie niższych (jeśli w ogóle) kwot w oparciu o art. 446 § 3 k.c. Skoro przepis ten, przed nowelizacją z 2008 r., był traktowany jako podstawa pośredniej kompensacji także niewymiernych uszczerbków natury niemajątkowej, to po wejściu w życie § 4 taka potrzeba już po prostu nie istnieje. Dlatego właśnie *de lege ferenda* można zgłosić postulat uchylecia art. 446 § 3 k.c. oraz zmiany § 2 (na rzecz alternatywności sumy jednorazowej lub świadczenia okresowego). Poza tym powód może domagać się ustalenia odpowiedzialności za szkody mogące pojawić się w przyszłości (zob. art. 189 k.p.c.). Rodzi się w związku z tym pytanie o sens pozostawienia art. 446 § 3 k.c. w pierwotnym

kształcie przy dokonywaniu nowelizacji art. 446 k.c. i wprowadzeniu wyraźnej podstawy dla zadośćuczynienia pieniężnego. Analizowane w rozprawie obce porządki prawne takiego roszczenia w ogóle nie przewidują (ani w przepisach prawa, ani w orzecznictwie). Opierają się one na koncepcji wynagrodzenia szkody przyszłej w postaci przede wszystkim utraty środków utrzymania oraz krzywdy. Co ciekawe, zasadą jest w nich nie świadczenie w formie renty (wyjątkiem jest BGB, gdzie przewidziano nie tylko rentę z tytułu utraty środków utrzymania, ale i odrębnie – w związku z utratą pewnych usług, jakie świadczył zmarły we wspólnym gospodarstwie domowym, a więc np. pomocy, czynności związanych z prowadzeniem i utrzymaniem domu), ale jednorazowe odszkodowanie mające obejmować wszystkie uszczerbki majątkowe, jakich uprawniony dozna w związku ze śmiercią innej osoby w przyszłości. Wyjątkowo możliwe jest przyznanie świadczeń okresowych (np. we Francji, gdy tak zdecyduje sąd, czy w Wielkiej Brytanii, m.in. gdy zgodzą się na to obie strony).

Mogłoby się wydawać, że skoro ustawodawca przewidział szczególne podstawy wynagrodzenia szkód powstałych na skutek śmierci osoby bliskiej, nie ma ani potrzeby, ani możliwości sięgania do zasad ogólnych zawartych w Kodeksie cywilnym przewidujących odpowiedzialność odszkodowawczą za szkodę powstałą na skutek czynu niedozwolonego. Taki pogląd jest zresztą obecny w literaturze i orzecznictwie. Równie ugruntowana wydaje się teza, że w świetle prawa polskiego poszkodowanym jest wyłącznie ten, przeciwko któremu było skierowane działanie sprawcze. Do niedawna twierdzenie to było przede wszystkim oparte na uznaniu art. 446 k.c. jako *lex specialis*, a więc jako przewidującego wyjątek od powyższej zasady (jako przepis wyjątkowy powinien być zatem interpretowany wąsko). Założenie to miało także na celu wytyczenie bariery przed zalewem roszczeń odszkodowawczych.

Wydaje się, że argumenty te straciły nieco na znaczeniu. Wskazano, że bardziej przekonująca jest teza, że nie powinno mieć znaczenia, w jaki sposób wyrządzono szkodę (a więc czy np. działanie było bezpośrednio skierowane wobec danej osoby), ale to, czy między danym uszczerbkiem a zdarzeniem sprawczym istniał adekwatny związek przyczynowy. Właśnie to kryterium powinno stanowić granicę wyznaczającą zakres szkód podlegających wynagrodzeniu, wynikających z danego zdarzenia.

Jak wykazano w rozdziale X niekiedy również osoby bliskie poszkodowanego, który doznał poważnej szkody na osobie, mogą doznać własnego uszczerbku, zwłaszcza w postaci szkody psychicznej. *De lege lata* nie wydaje się możliwe, w szczególności ze

względu na trudności z wykazaniem adekwatnego związku przyczynowego, sięgnięcie w każdym przypadku do zasad ogólnych jako podstawy roszczeń odszkodowawczych. Z tego względu postuluję nowelizację art. 445 k.c. poprzez dodanie § 4. W ten sposób interes niemajątkowy osób bliskich bezpośrednio poszkodowanego byłby chroniony, a odpowiedzialność mogłaby powstać bez względu na wykazanie naruszenia ich dóbr osobistych.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo – badawczych:

Zainteresowania naukowe i badawcze Wnioskodawczynie w zakresie nauk prawnych dotyczą zagadnień głównie polskiego prawa cywilnego materialnego. Podstawowym obszarem zainteresowań jest prawo cywilne (część ogólna oraz prawo zobowiązań), w tym w szczególności zagadnienia ochrony dóbr osobistych, odpowiedzialności odszkodowawczej. Oprócz tego działalność naukowo – badawcza skupia się na problematyce prawa medycznego, prawa prasowego, prawa własności intelektualnej (w szczególności prawa autorskiego), prawa ubezpieczeniowego oraz prawa prywatnego międzynarodowego. Zagadnienia te są analizowane na gruncie innych systemów prawnych oraz prawa europejskiego (zwłaszcza, gdy chodzi o p.p.m.), a także w świetle najnowszych tendencji unifikacyjnych w obszarze prawa prywatnego, ale co do zasady odnoszą się do systemu prawa polskiego. Z tego też powodu podstawowymi publikatorami są czasopisma i monografie o zasięgu ogólnokrajowym.

Z tego względu zainteresowania badawcze Moniki Wałachowskiej nie odpowiadają tematyce czasopism zagranicznych znajdujących się w § 3 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 IX 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz.U. z 2011 r. n 196 poz. 1165, ze zm.), z tego też powodu przedstawiony dorobek nie zawiera publikacji naukowych w czasopismach znajdujących się w bazie Journal Citation Reports (JCR). Oprócz tego należy zauważyć, że również lista czasopism naukowych European Reference Index for the Humanities (ERIH) na którą składają się czasopisma z wybranych dyscyplin humanistycznych i społecznych, nie zawiera aktualnie odpowiednich czasopism z zakresu nauk prawnych.

- a. **Spis publikacji: znajduje się w załączniku nr 4 do wniosku o wszczęcie postępowania habilitacyjnego**

**Publikacje naukowe (wykaz w załączeniu)
dotyczyły różnych obszarów prawa:**

A. Ochrona dóbr osobistych

W swojej pracy naukowo – badawczej poruszam kwestię ochrony dóbr osobistych w niejednej publikacji. Skupiam się nie tylko na istocie danego dobra osobistego, ale także na kwestiach konstrukcyjnych oraz konsekwencjach naruszenia, a także aspektach kolizyjno – prawnych (zob. niżej). Wśród publikacji, które dotyczą tego obszaru zainteresowań należy wymienić następujące:

- a. *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 23 września 2005 r. (I Aca 554/05), Przegląd Sądowy 2007 nr 1, s. 135 – 147.*

Zwracam uwagę, że jest to właściwie pierwsze orzeczenie, w którym sąd uznał za dopuszczalne objęcie ochroną szczególnej więzi rodziców z dzieckiem w ramach konstrukcji praw podmiotowych. Po przedstawieniu ogólnego zarysu kompensacji krzywdy w innych porządkach prawnych, zanalizowano sytuację na gruncie prawa polskiego. Nie można wykluczyć, że bardzo wyjątkowo art. 23 k.c. będzie podstawą ochrony rodziców dziecka zmarłego na skutek czynu niedozwolonego.

- b. W artykule *Ochrona danych osobowych w prawie cywilnym i medycznym* [w:] G. Goździewicz (red.), M. Szablowska (red.) *Prawna ochrona danych osobowych w Polsce na tle europejskich standardów*, Toruń 2008, s. 27 – 45,

analizuję istotę danych osobowych *de lege lata* oraz zasady ich ochrony we wskazanych dziedzinach. Podkreślam, że wiele danych wchodzi w skład dóbr osobistych (m.in. prywatność), przez co ich ochrona krzyżuje się w wielu przepisach prawa. Przykładowo naruszeniem prawa do prywatności może być bezprawne przetwarzanie danych, co może skutkować odpowiedzialnością cywilną, a jednocześnie stanowić o naruszeniu praw pacjenta.

- c. *Glosa do wyroku SN z 11 I 2007 r. (II CSK 392/06), OSP 2009 nr 5, poz. 55, s. 370 – 373.*

W tej sprawie SN zajmował się relacją dóbr osobistych osoby prawnej oraz jej członków. Słusznie stwierdzono, że dobra osobiste osoby prawnej dotyczą całego jej substratu, a nie tylko poszczególnych osób prawnych tworzących jej organy. Naruszeniem dóbr osobistych jest zatem nie tylko taka publikacja prasowa, która dotyczy jej organów, ale funkcjonowania osoby prawnej jako takiej. Analizuję również funkcję świadczeń z art. 448 k.c. (przede wszystkim kompensacja, zaś w przypadku sumy na cel społeczny – także satysfakcja).

d. Istnienie i naruszenie dobra osobistego w postaci „więzi rodzinnych”.

Zagadnienie to było przedmiotem kilku głos mojego autorstwa – we wszystkich poddaję w wątpliwość koncepcję naruszenia dobra osobistego w postaci „więzi rodzinnych”. Wskazuję, że nie można uczucia przywiązania utożsamiać z dobrem skutecznym *erga omnes*, a sięganie do art. 448 k.c. jako podstawy zadośćuczynienia w związku ze śmiercią osoby bliskiej, w sprawach sprzed wprowadzenia art. 446 § 4 k.c. jest wątpliwe i budzi poważne zastrzeżenia teoretyczne.

- i. *Glosa do wyroku SN z 14 I 2010 r. (IV CSK 307/09), OSP 2011 nr 2, s. 93 – 96,*
- ii. *Glosa do uchwały SN z 22 X 2010 r. (III CZP 76/10), OSP 2011 nr 9, s. 665 – 669,*
- iii. *Glosa do uchwały SN z 13 VII 2011 r. (III CZP 32/11), Prawo Asekuracyjne 2011 nr 4, s. 88 – 96.*

B. Odpowiedzialność odszkodowawcza i jej granice

- a. *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 14 III 2007 r. (I CSK 465/06), OSP 2008 nr 11, poz. 123, s. 836 – 839.*

W głosie aprobuję pogląd SN, że odszkodowanie należne na podstawie art. 446 § 3 k.c. jest „stosowanym świadczeniem”, a zatem nie obejmuje utraty wszystkich możliwych w przyszłości korzyści ze strony zmarłego. Prawidłowo przyjęto, że odszkodowanie to ma wysokość przybliżoną i ma na celu pomóc powodowi przystosować się do zmienionych warunków życiowych. W tej sprawie SN słusznie m.zd. orzekł, że zakresem odszkodowania z art. 446 § 3 k.c. nie należy obejmować m.in. kosztów spłaty kredytu; odszkodowanie to ma bowiem charakter przybliżony,

hipotetyczny, nie może być jednocześnie źródłem wzbogacenia powoda. Trudno w jego przypadku mówić o zasadzie pełnego odszkodowania.

b. *Glosa do wyroku SN z 20 IV 2006 r. (IV CSK 99/05), Przegląd Sądowy 2009 nr 6, s. 120 - 126.*

Aprobuje pogląd SN, że przy ocenie wysokości zadośćuczynienia za szkodę na osobie konieczne jest wzięcie nie tylko obiektywnych kryteriów, ale także indywidualnej sytuacji poszkodowanego. Takie jednostkowe podejście pozwala bowiem pełniej zapewnić realizację funkcji kompensacyjnej zadośćuczynienia (art. 445 § 1 k.c.). Na rozmiar szkody może wpłynąć - jak w niniejszej sprawie - stan zdrowia poszkodowanego w dniu zdarzenia, rokowania na przyszłość, inne schorzenia itp. Wprawdzie pewność prawa i jednolitość rozstrzygnięć wskazuje, że kwoty zadośćuczynienia nie powinny rażąco odbiegać od tych, zasądzanych w innych sprawach, to nie może ono pomijać szczególnych okoliczności każdej sprawy.

c. *Glosa do wyroku SN z 27 XI 2008 r., IV CSK 306/08, OSP 2009 nr 11, poz. 121, s. 847 - 850.*

Komentowane orzeczenie dotyczy problematyki ważkiej nie tylko z teoretycznego, ale i praktycznego punktu widzenia. W sprawie chodziło o przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców poszkodowanego. Przepis dopuszczający taką możliwość (art. 445 § 3 k.c.) uzależnia to od wytoczenia powództwa za życia lub uznania roszczenia na piśmie. W okolicznościach sprawy SN rozważał istotę skutecznego wytoczenia powództwa (pозwany uznał bowiem roszczenie, ale do kwoty niższej niż dochodzona przez powoda) - tutaj wytoczonego w imieniu poszkodowanego przez opiekuna prawnego osoby ubezwłasnowolnionej. W sprawie sąd nie uwzględnił argumentu pozwanego dotyczącego faktu, że opiekun prawny nie uzyskał zezwolenia sądu opiekuńczego na wytoczenie powództwa. Słusznie SN przyjął, że był to brak usuwalny, a niewezwanie przez sąd do jego uzupełnienia nie może działać na niekorzyść spadkobierców kontynuujących postępowanie. W konsekwencji sąd prawidłowo orzekł, że roszczenie przeszło w wysokości dochodzonej przez zmarłego przed śmiercią.

d. W artykule *Zadośćuczynienie pieniężne za uszkodzenia ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia w prawie polskim, Wiadomości Ubezpieczeniowe - nr specjalny - 2012 nr 2, s. 11 - 24,*

omawiam ogólne podstawy zadośćuczynienia, przesłanki i czynniki wpływające na jego wysokość; rozważania teoretyczne ilustruję bogatym orzecnictwem.

e. *Glosa do wyroku SN z 14 II 2008 r., II CSK 536/07, Przegląd Sądowy 2011 nr 4, s. 131 - 138,*

dotyczy problematyki ustalania wysokości zadośćuczynienia pieniężnego w razie doznania szkody na osobie oraz czynników mających znaczenie. Jest to jednocześnie publikacja dotycząca prawa kolizyjnego - sprawa miała bowiem charakter transgraniczny (poszkodowanym w wypadku komunikacyjnym w Polsce był obywatel Niemiec), a SN uznał, że jednym z czynników wyznaczających wysokość świadczenia jest stopa życiowa kraju, w którym mieszka poszkodowany. Teza orzeczenia zasługuje na aprobatę, choć wątpliwości budzą niektóre motywy, jakimi kierował się SN. W każdej sprawie decydujące są jej wyjątkowe okoliczności, a sumy zasądzane w podobnych sprawach należy traktować tylko jako pewne wskazówki. Z kolei kryterium stopy życiowej społeczeństwa domicylu poszkodowanego może być stosowane pomocniczo - przede wszystkim nie może ono podważać funkcji kompensacyjnej zadośćuczynienia, a z drugiej strony - paradoksalnie wpływa na wysokość kwoty, która musi stanowić dla uprawnionego ekonomicznie odczuwalną wartość, a nie być symboliczna.

f. *Glosa do wyroku SA w Poznaniu z 16 XII 2009 r. (I ACa 800/09), Prawo i Medycyna 2011 nr 4, s. 133 - 144.*

W publikacji odnoszę się to tezy SA, że obok indywidualnej sytuacji poszkodowanego, sąd musi mieć na względzie sprawy podobne oraz realia życia społecznego. Stoję na stanowisku, akceptując generalną tezę orzeczenia, że czynniki te nie mogą podważać kompensacyjnej funkcji zadośćuczynienia. Wskazuję również na niektóre kontrowersyjne motywy uzasadnienia (m.in. odniesienie wysokości świadczenia do średniego miesięcznego wynagrodzenia przez 25 lat).

g. W artykule pt. *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę na rzecz najbliższych członków rodziny poszkodowanego na skutek uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia - konieczność regulacji prawnych* [w:] M. Nesterowicz (red.) *Czyny niedozwolone w prawie polskim i prawie porównawczym*, Warszawa 2012, s. 573 - 592,

zwracam uwagę na potrzebę dodania do art. 445 k.c. § 4, na podstawie którego możliwa byłaby kompensacja krzywdy doznanej przez członków rodziny

poszkodowanego bezpośrednio. Analiza prawodawstwa i orzecznictwa innych krajów, a także pewne tendencje unifikacyjne prawa odszkodowawczego wskazują, że rozszerza się kompensacja szkody niemajątkowej doznanej „pośrednio” nie tylko wskutek śmierci osoby bliskiej, ale także doznania przez nią poważnego uszczerbku na osobie. Dlatego *de lege ferenda* można wnosić o wprowadzenie wyraźnej podstawy także w k.c.

h. *Glosa do uchwały SN z 12 XII 2013 r. (III CZP 74/13), Wiadomości Ubezpieczeniowe 2014 nr 2, s. 165 - 172,*

dotyczy problematyki dziedziczenia roszczenia o zadośćuczynienie za śmierć osoby bliskiej (art. 446 § 4 k.c.). Jako *contra legem* uważam tezę SN, że roszczenie to przechodzi na spadkobierców, mimo braku odesłania w przepisie do art. 445 § 3 k.c. Sądzę, że w takim przypadku zastosowanie ma art. 922 k.c., przewidujący wygaśnięcie praw o charakterze osobistym na skutek śmierci uprawnionego. Uchwałę SN traktuję jako próbę „naprawienia” pewnej usterki legislacyjnej polegającej na braku odesłania do art. 445 § 3 k.c., jak to uczyniono w art. 448 k.c.

i. Artykuł *Odszkodowanie za niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy o podróż i zadośćuczynienie za „zmarowany urlop”* [w:] M. Nesterowicz (red.) *Odpowiedzialność biur podróży a ochrona klientów w prawie polskim i Unii Europejskiej*, Toruń 2013, s. 65 - 86,

przybliży tematykę odpowiedzialności cywilnej biura podróży, zarówno w świetle prawa i orzecznictwa polskiego, jak i europejskiego. Zanalizowano poszczególne przypadki i przesłanki odpowiedzialności oraz ich majątkowe konsekwencje. Podkreślono, że zgodnie z najnowszym orzecznictwem SN naruszenie przyjemności z podróży nie stanowi naruszenia dobra osobistego, a ochrona wynika z art. 11a ustawy o świadczeniu usług turystycznych (1997) interpretowanego w zgodzie z postanowieniami Dyrektywy UE o umowie o podróż i wyroku TSUE w sprawie *Leltner* (2001).

C. Prawo medyczne

a. *Glosa do wyroku SN z 29 V 2007 r. (V CSK 76/07), Przegląd Sądowy 2009 nr 5, s. 103 - 109.*

Ze względu na odrębność uszczerbków, których to świadczenie dotyczy, należy podzielić pogląd SN, że roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za szkodę na osobie

oraz krzywdę będącą następstwem zawinionego naruszenia praw pacjenta mają charakter niezależny. Oznacza to, że krzywdy te ani się nie wyłączają, ani że się nie „pochłaniają”. Każdy zatem uszczerbek podlega samodzielnej kompensacji (np. szkoda na osobie oraz naruszenie prawa do świadomej zgody na zabieg medyczny).

b. Komentarz do kilku artykułów ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta [w:] M. Nesterowicz (red.) *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 11 - 42; 216 - 249.

Omawiam problematykę zadośćuczynienia za naruszenie praw pacjenta oraz zapłatę odpowiedniej sumy społecznej na podstawie art. 448 k.c. (to drugie może być dochodzone przez osoby wskazane w art. 4 ustawy). Analizuję przesłanki dochodzenia roszczeń, przykładowe orzeczenia, wyrażam własne poglądy, w szczególności co do funkcji pełnionych przez te świadczenia. Podkreślam, że roszczenie o zadośćuczynienie za zawinione naruszenie praw pacjenta jest niezależne od roszczenia na podstawie art. 445 § 1 w zw. z art. 444 k.c. (szkoda na osobie), co potwierdza także SN.

Oprócz tego wskazuję granice i ograniczenia w korzystaniu z praw pacjenta (art. 5), a także treść niektórych praw pacjenta (do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego - art. 33, do dodatkowej opieki pielęgnacyjnej - art. 34 - 35, do opieki duszpasterskiej - art. 36 - 38, do przechowywania rzeczy wartościowych w depozycie - art. 39 - 40).

c. W artykule (napisanym wspólnie z E. Kowalewskim i M. Śliwką) pt. *Kompensacja szkód wynikłych z „błędów medycznych”. Ocena projektowanych rozwiązań prawnych*, *Prawo i Medycyna* 2010 nr 4, s. 22 - 39,

analizuję ze Współautorami zakres i trafność projektowanych ówczynie przepisów ustawy o prawach pacjenta mających za przedmiot nowy pozasądowy tryb kompensacji szkód doznanych przy leczeniu. Wskazano na liczne wątpliwe rozwiązania (m.in. fakt, że nowy tryb dotyczy wyłącznie szkód wyrządzonych w szpitalach) oraz ich niecisłość oraz oderwanie od reguł przewidzianych w k.c. (w szczególności chodzi o krąg uprawnionych po śmierci pacjenta - projektowane przepisy dotyczą spadkobierców, co nie jest spójne z treścią art. 446 k.c.). Uwagę zwrócono także na m.in. na mankamenty projektu w zakresie rozwiązań prawno - ubezpieczeniowych i wskazano na inne możliwe warianty legislacyjne.

- d. W artykule pt. *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy leczeniu w związku z nowym pozasądowym systemem kompensacji szkód medycznych* (napisanym wspólnie z M. Nesterowiczem) [w:] E. Kowalewski (red.) *Kompensacja szkód wynikłych ze zdarzeń medycznych. Problematyka cywilnoprawna i ubezpieczeniowa*, Toruń 2011, s. 11 – 32,

przedstawiono ewolucję odpowiedzialności za tzw. szkody medyczne oraz obowiązujący od 2012 r. nowy pozasądowy system kompensacji szkód powstałych na skutek zdarzeń medycznych (mających miejsce w szpitalu). Wskazano na zakres szkód podlegających kompensacji (majątkowa i niemajątkowa), oraz przysługujące roszczenia oraz wprowadzone limity kwotowe, co jest nietypowe w polskim prawie odszkodowawczym. Odstępstwem od reguł z k.c. jest także brak możliwości domagania się renty; cechą specyficzną nowego systemu jest także powiązanie go z ubezpieczeniem szpitala na rzecz pacjentów. Krytyce poddano m.in. określenie kręgu uprawnionych po śmierci pacjenta (spadkobiercy, co nie jest w zgodzie m.in. z treścią art. 446 k.c.), a także sposób uregulowania limitów (3-krotnie wyższa kwota w razie śmierci pacjenta, niż w razie doznania szkody na osobie, co jest niespotykane na świecie; postulujemy podniesienie limitów na rzecz pacjenta do 1 mln zł).

D. Prawo ubezpieczeniowe.

- a. W artykule (napisanym wspólnie z E. Kowalewskim) pt. *Nieadekwatność prawa zamówień publicznych do grupowych ubezpieczeń na życie* [w:] E. Kowalewski (red.) *Ubezpieczenia grupowe na życie a prawo zamówień publicznych*, Toruń 2010, s. 15 – 42 (tekst był zbieżny z wersją opublikowaną w Wiadomościach Ubezpieczeniowych 2010 nr 3, s. 3 – 22),

analizie poddano możliwość stosowania procedury prawa zamówień publicznych (PZP) do zawierania umów grupowego ubezpieczenia na życie. Zanalizowano ogólne cechy PZP i wykazano, że – ze względu na specyficzne cechy ubezpieczeń grupowych – stosowanie go w tym przypadku nie jest właściwe. Jednym z najpoważniejszych argumentów przemawiających za tezą Autorów jest fakt, że nie dochodzi do wydatkowania środków publicznych – składka jest bowiem uiszczana z

wynagrodzenia pracowników, zaś pracodawca jedynie w tym „pośredniczy”, potrącając odpowiednią kwotę z prywatnych środków ubezpieczonych pracowników.

- b. Z kolei artykuł (napisany wspólnie z E. Kowalewskim, M. Nesterowiczem, E. Bagińską, M. P. Ziemiakiem, W. W. Mogilskim i M. Serwach) *W sprawie refundacji kosztów wynagrodzenia pełnomocnika w ubezpieczeniowym postępowaniu likwidacyjnym*, *Wiadomości Ubezpieczeniowe 2011 nr 4*,

stanowi głos w dyskusji dotyczącej zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela w ramach umowy ubezpieczenia obowiązkowego. Stoimy na stanowisku, że poszkodowany nie zawsze może żądać, w ramach *actio directa* kierowanej np. do ubezpieczyciela sprawcy wypadku komunikacyjnego, zwrotu kosztów pełnomocnika. Uważamy, że nie zawsze konieczność poniesienia ww. kosztów będzie normalnym następstwem zdarzenia, a ze względu na fakt, że koszt postępowania ubezpieczyciela ciąży na ubezpieczycielu, zwrot tych kosztów powinien być raczej wyjątkiem, a nie zasadą. Dopuszczalność kompensacji powinna być zatem oceniana w świetle indywidualnych okoliczności danej sprawy.

- c. W publikacji pt. *Utrata posiadania rzeczy jako szkoda ze szczególnym uwzględnieniem pojazdu mechanicznego* [w:] E. Kowalewski (red.) *Odszkodowanie za niemożność korzystania z pojazdu uszkodzonego w wypadku komunikacyjnym*, Toruń 2011, s. 61 – 83 (wydanie drugie, rozszerzone publikacji zbiorowej, ukazało się pod zmienionym tytułem "Odszkodowanie za niemożność korzystania z pojazdu poddanego naprawie. Najem pojazdu zastępczego", Toruń 2014, s. 35 – 59),

przedstawiono sposób ujęcia utraty posiadania jako uszczerbku i klasyfikacji tego uszczerbku. Można go ujmować jako pewną niedogodność, która w Polsce jako taka nie podlega kompensacji w drodze zasądzenia zadośćuczynienia pieniężnego, ale z faktem tym wiązać się także mogą pewne ujemne następstwa majątkowe (konieczność najęcia innego pojazdu). Wykazano, że *in casu* można żądać odszkodowania za najem tzw. pojazdu zastępczego; indywidualizacja odszkodowania przemawia jednak za tezą, że nie można mówić w tym zakresie o żadnym „standardzie odszkodowawczym”, ale raczej o możliwości wykazania *ad casum*, że takie koszty były normalnym następstwem wypadku komunikacyjnego. Zasadność roszczenia może dotyczyć zarówno przedsiębiorcy, jak i osoby fizycznej, poszkodowanej w wypadku.

- d. W referacie (przygotowanym wspólnie z E. Kowalewskim i M. P. Ziemiakiem) pt. *Merkantylny ubytek wartości części zamiennych (Kolokwium Naukowe, Polska Izba Ubezpieczeń, 5 kwietnia 2010 r.), s. 1 - 15,*

zajmujemy się zakresem odpowiedzialności odszkodowawczej ubezpieczyciela w związku z umową ubezpieczenia OC posiadacza pojazdu mechanicznego. Problemy praktyczne wiążą się bowiem z praktyką stosowania części zamiennych do naprawy pojazdu uszkodzonego w wypadku, urealniania cen części czy też tzw. odpisów amortyzacyjnych (ustalenie odszkodowania oparte np. o części nowe, pomniejszonego o ich ubytek amortyzacyjny, w związku z używaniem pojazdu). Takiej praktyki nie można uznać *a priori* za niedozwoloną z uwagi na fakt, że ustalając wysokość odszkodowania ubezpieczeniowego kierować należy się nie tylko zasadą pełnego odszkodowania, bezpieczeństwem użytkownika pojazdu po naprawie, ale także zakazem wzbogacenia się poszkodowanego (dojść do tego mogłoby np. w przypadku, gdy do 15-letniego samochodu wmontowany zostałby nowy silnik). Tezą jest zatem konieczność kierowania się zasadą indywidualizacji odszkodowania oraz wzgląd na akcesoryjny charakter odpowiedzialności ubezpieczyciela w ramach umowy ubezpieczenia OC posiadacza pojazdu.

- e. W referacie (przygotowanym wspólnie z E. Kowalewskim i M. P. Ziemiakiem) pt. *Części oryginalne (II Kolokwium Naukowe, Polska Izba Ubezpieczeń, 14 VI 2012 r.), s. 1 - 24*

analizowano zakres odpowiedzialności odszkodowawczej ubezpieczyciela sprawcy wypadku komunikacyjnego wobec poszkodowanego, którego pojazd uległ uszkodzeniu. W praktyce wątpliwe może być, czy poszkodowany ma żądać, aby do naprawy użyto części oryginalnych, albo odszkodowanie ustalono na podstawie cen takich części; istotne jest także, czy możliwe jest stosowanie tzw. urealniania cen części ustalając tzw. odszkodowanie kosztorysowe. Uważamy, że każda sytuacja musi być oceniana indywidualnie, a więc również w taki sposób, aby poszkodowany nie był wzbogacony (możliwe jest więc stosowanie tzw. odpisów amortyzacyjnych).

- f. Artykuł pt. *Ustalenie odszkodowania w prawie polskim (zasady, kryteria, granice)* (napisany wspólnie z M. Nesterowiczem) [w:] E. Kowalewski (red.) *Odszkodowanie za ubytek wartości handlowej pojazdu poddanego naprawie*, Toruń 2012, s. 13 - 27,

wskazuje na ogólne zasady odpowiedzialności odszkodowawczej, uszczerbki podlegające wynagrodzeniu oraz wpływ rozmaitych okoliczności na zakres odszkodowania.

- g. Artykuł pt. *Odszkodowanie z ubezpieczenia autocasco a VAT (napisany z M.P. Ziemiakiem)*, *Wiadomości Ubezpieczeniowe 2012 nr 1, s. 47 – 65*,

dotyczy problematyki odliczania VAT przy ustalaniu odszkodowania należnego z umowy ubezpieczenia *autocasco*. Autorzy skupiają się na analizie sposobów i granic umownego ustalania odszkodowania, problematyce klauzul niedozwolonych oraz skutkach wpisu postanowienia do rejestru klauzul abuzywnych prowadzonego przez Prezesa UOKiK. Stoimy na stanowisku, że zarówno przy stosowaniu tzw. metody kosztorysowej, jak i fakturowej, dopuszczalne jest umowne ustalenie (albo stosowanie odpowiedniego postanowienia w ogólnych warunkach umów – o.w.u.), czy wartość VAT będzie wchodziła w zakres odszkodowania ubezpieczeniowego.

- h. Artykuł pt. *Odszkodowanie za szkodę w pojazdach mechanicznych a kwestia cen części oryginalnych oraz amortyzacji i urealnienia ich wartości. Rozważania na kanwie obowiązkowego ubezpieczenia komunikacyjnego OC (napisany wraz z D. Fuchsem, E. Kowalewskim i M.P. Ziemiakiem)*, *Wiadomości Ubezpieczeniowe 2012 nr 3, s. 31 – 52*,

jest rozwinięciem i uzupełnieniem tez zawartych w referatach wygłoszonych w ramach Kolokwiów Naukowych Polskiej Izby Ubezpieczeń. Rozwinięcie tez Autorów związane jest z rozwojem orzecznictwa w tym zakresie (chodzi w szczególności o uwagi nt. uchwały SN III CZP 5/11 oraz III CZP 80/11 i postan. SN III CZP 85/11). Stawiamy tezę, że przy ustalaniu wysokości odszkodowania w związku z wypadkiem komunikacyjnym kierować należy się zasadą indywidualizacji odszkodowania oraz wskazanymi przez SN kryteriami „celowości” oraz „ekonomicznej zasadności” w odniesieniu do konkretnego przypadku.

- i. Artykuł pt. *Wybrane problemy związane z ustalaniem odszkodowania z komunikacyjnego ubezpieczenia OC (przygotowany z E. Kowalewskim i M.P. Ziemiakiem [w:] E. Kowalewski (red.) Odszkodowanie za ubytek wartości handlowej pojazdu poddanego naprawie, Toruń 2012, s. 217 – 248*,

to analiza praktycznych zagadnień związanych z zakresem odpowiedzialności ubezpieczyciela w świetle ogólnych reguł prawa odszkodowawczego. Poruszono m.in.

zagadnienie zwrotu kosztów pomocy prawnej, amortyzacji cen części zamiennych, szkody całkowitej.

- j. W artykule pt. *Ubezpieczenie od ryzyk katastroficznych w Polsce i na świecie (napisanym z M.P. Ziemiakiem)* [w:] E. Kowalewski (red.) *Ubezpieczenie budynków od ryzyk katastroficznych. Aspekty prawno - ekonomiczne*, Toruń 2013, s. 75 - 125,

przedstawiono modele tytułowych ubezpieczeń (państwowy, prywatny, mieszany, międzynarodowy), a więc i możliwe warianty legislacyjne tego ubezpieczenia. Wskazano także na pewne rozwiązania „pomocowe” w Polsce w zakresie tzw. szkód powodziowych. Podkreślono, że w przyszłych pracach legislacyjnych należy zwrócić uwagę szczególnie na to, jaką rolę odgrywa państwo w tworzeniu określonego modelu ubezpieczenia.

- k. W artykule pt. *Kompensacja kosztów pomocy prawnej w postępowaniu likwidacyjnym (współautor: M.P. Ziemiak)*, *Państwo i Prawo* 2014 nr 1, s. 58 - 71,

zanalizowano - w świetle uchwały 7 s. SN z 13 III 2012 r. (III CZP 75/11) - problematykę roszczenia o zwrot ww. kosztów w świetle ogólnych zasad prawa odszkodowawczego i ubezpieczeniowego. Wskazano na niejasności wynikające ze stwierdzeń SN, zwłaszcza dotyczących tego, kto ma „niezbędne” kwalifikacje do reprezentowania poszkodowanego w tzw. postępowaniu likwidacyjnym. Autorzy sprzeciwiają się przyjmowania w tym zakresie uogólnień, podkreślając potrzebę indywidualizacji odszkodowania.

- l. W artykule pt. *W sprawie stosowania przepisów kodeksu cywilnego do umowy ubezpieczenia obowiązkowego* [w:] E. Kowalewski (red.), W.W. Mogilski (red.) *System prawny ubezpieczeń obowiązkowych. przestanki i kierunki reform*, Toruń 2014, s. 239 - 255,

wskazano na problemy interpretacyjne związane z brzmieniem art. 22 ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych (2003). Zgodnie z tym przepisem w sprawach nieuregulowanych w ustawie stosuje się k.c. W praktyce oznacza to stosowanie „wprost”. Tymczasem specyfika umowy ubezpieczenia obowiązkowego powoduje, co wykazano na wielu przykładach, że k.c. powinien być stosowany tylko „odpowiednio”.

Zgłoszono w związku z tym postulat nowelizacji art. 22 poprzez dodanie zwrotu „odpowiednio”.

m. W artykule *Odszkodowanie za najem pojazdu zastępczego*, *Kwartalnik Iustitia 2014 nr 1, s. 5 – 10*,

wskazano na specyfikę tej szkody, jej charakter prawny i zasady kompensacji. Przyjęto, że *in casu* można domagać się zwrotu kosztów najmu pojazdu zastępczego, zarówno gdy poszkodowanym jest przedsiębiorca, który używał uszkodzonego pojazdu w celu gospodarczym lub zawodowym, jak i osoba fizyczna, która używała pojazdu w celach prywatnych.

E. Prawo kolizyjne (PPM)

a. Artykuł pt. *Kolizyjnoprawne aspekty naruszenia dóbr osobistych [w:] J. Balcarczyk (red.) Dobra osobiste w XXI wieku. Nowe wartości, zasady technologie, Warszawa 2012, s. 254 – 274*,

łączy zagadnienia ochrony dóbr osobistych i prawa kolizyjnego (na ten drugi aspekt jest położony w tekście większy nacisk) dotyczy sposobów wskazywania prawa właściwego dla transgranicznego naruszenia dóbr osobistych. Zagadnienie to może się mieścić zarówno w statucie deliktowym, jak i kontraktowym, personalnym i in., stąd konieczne jest dokonanie także właściwej kwalifikacji prawnej danej sytuacji o charakterze międzynarodowym. Rozważania prowadzone są w świetle przepisów kolizyjno-prawnych (w tym ustawy – prawo prywatne międzynarodowe z 2011 r.). Dokonano wykładni rozmaitych relewantnych pojęć, jak choćby „miejsca deliktu”, „miejsca szkody” i ich znaczenia dla właściwości prawa.

b. Artykuł *Prawo właściwe dla roszczeń odszkodowawczych osób pośrednio poszkodowanych [w:] J. Poczobut (red.) Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego, Warszawa 2013, s. 320 – 338*,

dotyczy problematyki właściwości prawa w świetle przepisów Rozporządzenia „Rzym II” oraz związanych z nimi zagadnień jurysdykcji krajowej. Rozważania te są pierwszymi o tej problematyce w literaturze polskiej, nie były też szerzej całościowo opracowane zagranicą. Kwestia szkody pośredniej dotyczy zarówno jurysdykcji, jak i właściwego prawa materialnego; zanalizowano ją sięgając do przepisów o jurysdykcji krajowej (orzecznictwo TSUE analizowało bowiem szeroko pojęcie „miejsca deliktu”)

oraz norm kolizyjnych, m.in. Rozporządzenia „Rzym II”. Brzmienie art. 4 ust. 2 „Rzymu II” stawia pytanie, czy łącznik miejsca szkody bezpośredniej wyznacza właściwość prawa tylko dla roszczeń poszkodowanego bezpośrednio, czy także poszkodowanych pośrednio. W artykule stawiam tezę, że ze względu na odrębność uszczerbku np. osób bliskich zmarłego, samodzielnie należy ustalać właściwość prawa (a więc okazać się może, że ich roszczenia będą oceniane w oparciu o inne prawo merytoryczne, niż roszczenia zmarłego w podanym przykładzie).

- c. W artykule *Wybór prawa a interesy osób trzecich* [w:] M. Krzymuski (red.), M. Margoński (red.), *Znad granicy ponad granicami. Księga dedykowana Profesorowi Dieterowi Martiny*, Warszawa 2014, s. 367 - 385,

analizuję nieopracowaną dotąd w polskim piśmiennictwie problematykę granic autonomii kolizyjnoprawnej przez wzgląd na interes osób trzecich. Wskazuję, że zarówno gdy wybór prawa dokonywany jest dla kontraktu, jak i dla deliktu, konieczne jest badanie, czy tak dokonane wskazanie prawa nie narusza praw osób trzecich. Dokonuję analizy samego pojęcia „osoby trzeciej”, jak i podaję przykłady na czym to naruszenie może polegać. Wskazuję również na konsekwencje uznania, że wybór prawa narusza prawa osób trzecich.

F. Prawo prasowe

- a. W publikacji pt. *Uzasadniony interes społeczny a działalność prasy i cywilnoprawna ochrona prawa do prywatności* [w:] (Do)Wolne Media, Toruń 2008, s. 54 - 55,

wskazuję, że mimo uchylenia w 1990 r. przepisu dopuszczającego powoływanie się przez prasę na „uzasadniony interes społeczny” jako okoliczność uchylającą bezprawność wkroczenia w sferę prywatności, okoliczność ta jest nadal stosowana w tzw. procesach prasowych. Okazuje się, że fakt działania prasy w obronie wspomnianego interesu jest powoływany jako służący obronie przed odpowiedzialnością za naruszenie prywatności, a także czci i dobrego imienia. Uważam, że *de lege lata* interes ten nie uzasadnia publikowania informacji z prywatnej sfery życia jednostki.

- b. W cyt. powyżej publikacji zbiorowej ukazał się także mój tekst pt. ***Sprostowanie i odpowiedź prasowa - ogólna charakterystyka na tle prawa prasowego***, s. 70 - 71,

w którym wskazuję na ogólne cechy tych instytucji oraz krytycznie oceniam ich nadmierny formalizm.

- c. W artykule pt. ***Sprostowanie i odpowiedź w prawie prasowym*** [w:] T. Jasudowicz (red.), M. Balcerzak (red.) ***Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jana Białocerkiewicza, Toruń 2009, s. 389 - 405,***

analizuję istotę tych instytucji w świetle ustawy - Prawo prasowe (1984 r.). Wskazuję na zbyt ni formalizm tych instytucji, ich funkcjonowanie w praktyce, przesłanki odmowy ich publikacji itp. Rozważania teoretyczne ilustruję bogatym orzecznictwem. Jednocześnie wskazuję na relację przepisów prawa prasowego i k.c.

G. Varia

- a. W artykule (napisanym wspólnie z M. Nesterowiczem) pt. ***Contract on surrogate motherhood in Polish Law*** [w:] B. Lewaszkiewicz - Petrykowska (red.) ***Rapports polonais. XVIIIe Congrès International de Droit Comparé, Łódź 2010, s. 25 - 27*** (opublikowanym także [w:] F. Monéger (ed.) ***Gestation pour autrui: Surrogate motherhood, Paris 2011, s. 221 - 223***)

wskazano, że ze względu na brak regulacji prawnych w Polsce, umowę o zastępcze macierzyństwo - ocenioną *de legis latae* - należy uznać za bezwzględnie nieważną. Powoduje to, że zastosowanie ma domniemanie pewności matki (matką jest kobieta, która urodziła dziecko), a np. rodzice „zamawiający” nie mieliby roszczeń wobec zastępczej matki w związku z nieważnością umowy. Nie powstaną także stosunki filiacyjne.

- b. W artykule pt. ***Doktryna frustration of contract w prawie angielskim, Studia Iuridica Toruniensia 2011 tom 9, s. 9 - 58,***

analizuję angielską koncepcję „zniweczenia umowy”, jej przesłanki i konsekwencje prawne. Praca oparta jest o analizę bogatego orzecznictwa i doktryny. W końcowej części porównuję ją z kontynentalną klauzulą *rebus sic stantibus* oraz wskazuję na tendencje unifikacyjne dotyczące wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania (DCFR, PECL).

c. Sprawozdania z konferencji naukowych:

- i. *Odpowiedzialność cywilna notariusza i jej ubezpieczenie. Międzynarodowa konferencja naukowa, Toruń, 9 kwietnia 2011 r., Prawo Asekuracyjne 2011 nr 2, s. 94 - 96,*
- ii. *Kompensacja szkód wynikłych ze zdarzeń medycznych. Problematyka cywilnoprawna i ubezpieczeniowa. Konferencja naukowa, Toruń, 4 - 5 października 2011 r., Prawo Asekuracyjne 2012 nr 1, s. 78 - 81.*

d. Recenzja monografii M. Tulibackiej pt. *Product Liability Law in Transition. A Central European Perspective*, Ashgate 2009, Państwo i Prawo 2013 nr 2, s. 102 - 105;

e. Artykuł *Nadużycie prawa podmiotowego a dochodzenie roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne z tytułu śmierci osoby bliskiej* (współautor: E. Bagińska), *Wiadomości Ubezpieczeniowe* 2014 nr 1, s. 9 - 22,

stawia tezę, że dochodzenie roszczenia o zadośćuczynienie za śmierć osoby bliskiej na podstawie art. 448 k.c. w sprawach dotyczących zdarzeń sprzed 3 VIII 2008 r. (wprowadzenie art. 446 § 4 k.c.) może być sprzeczne z art. 5 k.c. Jest tak m.in. dlatego, że wątpliwe jest, czy interes prawny jest dochodzony przez pełnomocnika np. wdowy.

f. *Glosa do wyroku SA w Białymstoku z 21 I 2014 r., III AUa 813/13* (współautor: J. Wantoch - Rekowski), *Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu* 2014 nr 2, s. 123 - 130,

dotyczy nieprawidłowego - zdaniem Autorów - klasyfikowania przez ZUS oraz sądy niektórych umów cywilnoprawnych jako podlegających ubezpieczeniu społecznemu. Wskazujemy, że ze względu na *essentialia negotii* określonych umów nie mogą one być uważane za umowy zlecenia czy o świadczenie usług, ale zgodnie z k.c. - jako umowy o dzieło.

g. Artykuł *Umowy cywilnoprawne a składki na ubezpieczenia społeczne - zarys problemu* (współautor: J. Wantoch - Rekowski), *Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu* 2014 nr 2, s. 29 - 41,

stanowi przyczynek do dyskusji nad problemem „kwalifikowania” przez ZUS umów o dzieło jako umów zlecenia lub podobnych, dzięki czemu możliwe jest ich objęcie przepisami zabezpieczenia społecznego. Problem ten wynika z faktu, że umowy cywilnoprawne mogą wywoływać nie tylko skutki na gruncie prawa prywatnego, ale i publicznego. Stawiamy tezę, że ZUS niejednokrotnie błędnie kwalifikuje umowy,

odrywając się od ich cech wynikających z przepisów k.c., zasady swobody umów czy treści danego zobowiązania.

b. Udział w konferencjach naukowych

I. Udział przed uzyskaniem stopnia doktora nauk prawnych:

1. Marzec 2003 – udział w konferencji naukowej pt. *Prawo ochrony konkurencji i konsumentów* (Olsztyn);
2. Maj 2003 – udział w konferencji naukowej pt. *Zmienność jest rzeczą prawa – rozważania wokół nowelizacji Kodeksu Cywilnego* (Kraków);
3. 11 – 12 XII 2003 – udział w VI Ogólnopolskim Forum Prawniczo – Medycznym pt. *Aktualne problemy prawa medycznego* (Warszawa) – **głos w dyskusji**;
4. 6 – 7 V 2004 – udział w konferencji pt. *Korzenie i tradycje współczesnego prawa cywilnego w zjednoczonej Europie* (Kraków);
5. 8 – 10 X 2004 – udział w Ogólnopolskim Zjeździe Cywilistów pt. *Czterdzieści lat Kodeksu Cywilnego* (Rzeszów) – **głos w dyskusji**;
6. 26 XI 2004 – organizacja oraz **wykład** pt. *Ochrona dóbr osobistych w Internecie* na konferencji pt. *Konsument w Internecie* (Toruń);
7. 20 – 22 IV 2005 – udział w konferencji pt. *Dokąd zmierza prawo autorskie we współczesnym świecie? Międzynarodowa Konferencja Prawa Autorskiego* (Kraków) – **głos w dyskusji**;
8. 10 V 2005 r. - **wykład** pt. *Macierzyństwo zastępcze w systemie common law* na Konferencji poświęconej prawu medycznemu (Toruń);
9. 12 I 2006 r. - udział w Konferencji poświęconej prywatnym ubezpieczeniom medycznym (Toruń);
10. 18 – 20 V 2006 r. - udział w II Forum Własności Intelektualnej (Kraków) – **głos w dyskusji**;
11. 27 – 30 IX 2006 r. - udział w II Ogólnopolskim Zjeździe Cywilistów (Wisła) – **głos w dyskusji**;
12. 1 XII 2006 r. - **wykład** *Zadośćuczynienie pieniężne w prawie polskim* w Instytucie Prawa Własności Intelektualnej UJ;

II. Udział po uzyskaniu stopnia doktora nauk prawnych

- 13.29 - 30 III 2007 r. - **wykład** pt. *Ochrona danych osobowych w prawie cywilnym i medycznym* na konferencji poświęconej Ochronie Danych Osobowych (Toruń);
- 14.28 - 29 V 2007 r. - udział w międzynarodowym szkoleniu i warsztatach poświęconych prawu własności intelektualnej - organizowanych na UMK przez Urząd Patentowy RP oraz Duński Urząd Patentowy (Toruń);
- 15.4 - 5 X 2007 r. - **wykład** pt. *Prawo właściwe dla stosunków z zakresu własności intelektualnej - rozgraniczenie statutów* na Konferencji poświęconej prawu właściwemu dla zobowiązań umownych i pozaumownych (Katowice);
- 16.20 XI 2007 r. - udział w konferencji *Jak uzyskać patent europejski?* (Warszawa);
- 17.27 - 29 III 2008 r. - udział w międzynarodowej konferencji *Annual Conference of European Tort Law* (Wiedeń);
- 18.18 IV 2008 r. - współorganizacja i **referat** pt. *Uzasadniony interes społeczny w działalności prasy* na w Konferencji "(Do)Wolne Media" (Toruń);
- 19.25 - 27 IX 2008 r. - udział w III Ogólnopolskim Zjeździe Cywilistów (Wrocław);
- 20.17 XI 2008 r. - udział w międzynarodowej Konferencji pt. *Punitive Damages* (Wiedeń);
- 21.3 XII 2008 r. - **wykład** poświęcony wybranym zagadnieniom prawa własności intelektualnej na warsztatach „Własność przemysłowa” zorganizowanych przez Interdyscyplinarne Koło Naukowe Dóbr Niematerialnych (Toruń);
- 22.15 - 16 I 2009 r. - udział w konferencji naukowej pt. *Standardy Współczesnych Mediów* (Warszawa) - **głos w dyskusji**;
- 23.20 II 2009 r. - udział w konferencji pt. *Umowa ubezpieczenia na rzecz osoby trzeciej i na cudzy rachunek* (Warszawa);
- 24.26 III 2009 r. - udział w Konferencji pt. *Zarządzanie prawami autorskimi* (Warszawa);
- 25.16 - 18 IV 2009 r. - udział w międzynarodowej konferencji *Annual Conference of European Tort Law* (Wiedeń);
- 26.23-24 IV 2009 r. - udział w konferencji pt. *O potrzebie polskiego kodeksu ubezpieczeń* (Toruń);

- 27.24 IV 2009 r. – współorganizacja i udział w konferencji pt. *Wizerunek miasta* organizowanej przez Interdyscyplinarne Koło Naukowe Dóbr Niematerialnych UMK (Toruń) – **głos w dyskusji**;
- 28.11 V 2009 r. – współorganizacja i udział w Konferencji pt. *Prawne i pozaprawne aspekty reklamy* organizowanej przez Interdyscyplinarne Koło Naukowe Dóbr Niematerialnych UMK (Toruń) – **głos w dyskusji**;
- 29.21 X 2009 r. - udział w Konferencji Naukowej pt. *Kierunki reformy prawa ubezpieczeń w zakresie ubezpieczeń obowiązkowych* (Poznań) – **głos w dyskusji**;
- 30.3 XI 2009 r. - **referat** pt. *Zadośćuczynienie pieniężne za śmierć osoby bliskiej* na międzynarodowej Konferencji pt. *Zadośćuczynienie po nowelizacji Kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich* (Warszawa);
- 31.26 – 27 XI 2009 r. - udział w Konferencji Międzynarodowej *International Congress – Law and Multiculturalism Contemporary Challenges* (Ateny);
- 32.10 – 11 XII 2009 r. – **referat** nt. zadośćuczynienia pieniężnego w razie śmierci osoby bliskiej na XII Forum Prawniczo – Medycznym (Warszawa);
- 33.16 – 17 II 2010 - udział w szkoleniu UMK dotyczącego zarządzania własnością intelektualną i komercjalizacji wyników badań naukowych (zorganizowanego w ramach projektu „Zarządzanie własnością intelektualną podstawą funkcjonowania sektora life science w Polsce” - realizowanego przez Centrum Transferu Technologii Medycznych Park Technologiczny sp. z o. o.) – **głos w dyskusji**;
- 34.18 – 19 III 2010 r. - **wykład** dotyczący zagadnień prawa autorskiego w ramach szkolenia Urzędu Patentowego „Własność przemysłowa w procesie innowacyjnym” (Toruń);
- 35.27 IV 2010 r. - **wykład** na temat plagiatu i zagadnień prawa autorskiego w ramach Dni Edukacji Klinicznej, organizowanych przez ELSA Toruń;
- 36.17 VI 2010 r. - **referat** (wspólnie z prof. dr hab. Eugeniuszem Kowalewskim) pt. *Nieadekwatność prawa zamówień publicznych do grupowych ubezpieczeń na życie* na Konferencji Naukowej pt. *Ubezpieczenia grupowe na życie a prawo zamówień publicznych* (Toruń); współorganizacja konferencji;
- 37.23 – 24 IX 2010 r. - udział w Międzynarodowej Konferencji pt. *Kierunki rozwoju europejskiego prawa prywatnego. Wpływ europejskiego prawa konsumenckiego na prawo krajowe* (Katowice);

- 38.25 XI 2010 r. - udział w Konferencji Naukowej pt. *Szkody osobowe z ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej. Problemy, kierunki zmian, nowe standardy obsługi* (Warszawa) – głos w dyskusji;
- 39.21 III 2011 r. - udział w Międzynarodowej Konferencji pt. *Nowoczesne rozwiązania w zakresie kompensacji szkód komunikacyjnych* (Warszawa) – **głos w dyskusji**;
- 40.5 - 6 IV 2011 r. - udział w Międzynarodowej Konferencji pt. *Korzystanie z książek i prasy a prawa autorów i wydawców – sytuacja w Polsce na tle europejskim* (Kraków) – **głos w dyskusji**;
41. Maj 2011 - **referat** pt. *Utrata posiadania jako szkoda ze szczególnym uwzględnieniem pojazdu mechanicznego* na Konferencji Naukowej pt. *Odszkodowanie za niemożność korzystania z pojazdu uszkodzonego w wypadku komunikacyjnym* (Toruń); współorganizacja konferencji;
- 42.20 VI 2011 r. – udział w Konferencji pt. *Obowiązkowe, niekomunikacyjne ubezpieczenia OC w Polsce* (Warszawa);
- 43.24 VI 2011 r. – **referat** pt. *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę na rzecz najbliższych członków rodziny poszkodowanego na skutek uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia - konieczność regulacji prawnych w ramach Ogólnopolskiego Zjazdu Cywilistów* (Toruń);
- 44.19 IX 2011 r. – **referat** pt. *Zadośćuczynienie pieniężne za uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia w prawie polskim* na Międzynarodowej Konferencji Naukowej pt. *Zadośćuczynienie za uszkodzenie ciała lub uszczerbek na zdrowiu na tle innych systemów prawnych* (Warszawa);
- 45.4 X 2012 r. – **referat** (wspólnie z prof. dr hab. M. Nesterowiczem) pt. *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy leczeniu w związku z nowym pozasądowym systemem kompensacji szkód medycznych* w czasie Konferencji Naukowej pt. *Kompensacja szkód wynikłych ze zdarzeń medycznych. Problematyka cywilnoprawna i ubezpieczeniowa* (Toruń, 4-5.10.2012); oprócz tego głos w dyskusji; współorganizacja konferencji;
- 46.27 X 2012 r. – **referat** pt. *Odszkodowanie za niemożność korzystania z pojazdu uszkodzonego w wypadku komunikacyjnym* na konferencji pt. *Poprawa organizacji i rentowności serwisu naprawczego* (Poznań, 26 - 27.10.2012);
- 47.29 X 2011 r. – **szkolenie** dla członków Okręgowej Izby Radców Prawnych pt. *Prawo autorskie w praktyce* (Toruń);

- 48.5 IV 2012 r. – referat (wspólnie z prof. E. Kowalewskim i mgr M.P. Ziemiakiem) pt. *Merkantylny ubytek wartości części zamiennych*, na Kolokwium Naukowym PIU, UMK i UKSW (Warszawa);
- 49.12 – 14 IV 2012 r. – udział w międzynarodowej konferencji *11th Annual Conference on European Tort Law* (Wiedeń);
- 50.19 IV 2012 r. – referat pt. *Prawo właściwe dla roszczeń odszkodowawczych osób pośrednio poszkodowanych* na Konferencji Naukowej pt. *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego* (Warszawa);
- 51.23 IV 2012 r. – referat (i współorganizacja konferencji) pt. *Ustalenie odszkodowania w prawie polskim (zasady, kryteria, granice) (wspólnie z prof. dr hab. M. Nesterowiczem)*, na konferencji pt. *Odszkodowanie za ubytek wartości handlowej pojazdu poddanego naprawie* (Toruń);
- 52.7 – 8 V 2012 r. – udział w międzynarodowej konferencji pt. *4th Max Planck Post-Doc-Conference on European Private Law* (Hamburg, Max Planck Institute for Comparative and International Private Law); **głos w dyskusji**;
- 53.14 VI 2012 r. – referat (wspólnie z prof. E. Kowalewskim i mgr M.P. Ziemiakiem) pt. *Części oryginalne*, na II Kolokwium Naukowym PIU, UMK i UKSW (Warszawa);
- 54.11 X 2012 r. – wykład (na zaproszenie prof. R. Zimmermanna) w **Max Planck Institute for Comparative and International Private Law** pt. *Compensation of damages caused by the death of a close person* (Hamburg);
- 55.1 – 2 XI 2012 r. – udział w międzynarodowej konferencji pt. *DROIT PRIVÉ FRANÇAIS: RÉFORMES ET PERSPECTIVES DE DROIT COMPARÉ* (Max Planck Institute for Comparative and International Private Law, Hamburg) – **głos w dyskusji**;
- 56.28 II 2013 r. – referat (wspólnie z mgr M.P. Ziemiakiem) na temat *Modele ubezpieczenia skutków ryzyk katastroficznych na świecie ze szczególnym uwzględnieniem ustawodawstw germańskich*, w czasie Konferencji Naukowej pt. *Aspekty prawno-ekonomiczne projektu powszechnego ubezpieczenia budynków od ryzyk katastroficznych* (Warszawa), zorganizowanej przez Katedrę Prawa Ubezpieczeniowego UMK oraz Polską Izbę Ubezpieczeń;
- 57.11 III 2013 r. – udział w Konferencji Naukowej pt. *Projektowane przepisy umowy ubezpieczenia w Kodeksie Cywilnym* (Sejm RP);
- 58.13 – 21 I 2013 r. – pobyt na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Kadyksie (Hiszpania) oraz **wygłoszenie wykładów w j. angielskim** poświęconych zagadnieniom prawa

- własności intelektualnej oraz prawa prywatnego w Polsce, w ramach programu Erasmus dla Naukowców;
- 59.17 V 2013 r. – udział w Konferencji pt. *Spory o własność intelektualną* (WPiA UJ);
- 60.21 V 2013 r. – **referat** pt. *Odszkodowanie za niewykonanie lub nienależyte wykonanie umowy o podróż i zadośćuczynienie za „zmarowany urlop”* na konferencji naukowej pt. *Odpowiedzialność biur podróży a ochrona klientów w prawie polskim i Unii Europejskiej* (WSB w Toruniu);
- 61.9 X 2013 r. – udział w międzynarodowej konferencji naukowej pt. *Europejska umowa ubezpieczenia* (Warszawa) – **głos w dyskusji**;
- 62.25 X 2013 r. – udział w konferencji Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości pt. *Wybrane instytucje prawa cywilnego w orzecznictwie sądów powszechnych* (Warszawa) – **głos w dyskusji**;
- 63.30 X 2013 r. – **wykład** pt. *Możliwość stosowania art. 448 k.c. w zw. z art. 24 k.c. do roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne w razie śmierci osoby bliskiej, która nastąpiła przed dniem 3.08.2008 r. (data wejścia w życie art. 446 § 4 k.c.) zaś po dniu 28.12.1996 r. (wejście w życie znowelizowanego art. 448 k.c.)* na III Kolokwium Naukowym zorganizowanym przez Polską Izbę Ubezpieczeń (Warszawa);
- 64.5 XI 2013 r. – **referat** pt. *Odszkodowanie za najem pojazdu zastępczego* na konferencji zorganizowanej przez Stowarzyszenie Sędziów Polskich „Iustitia” (Warszawa);
65. 20 I 2014 r. – udział w konferencji pt. *Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego i najbliższych członków rodziny w orzecznictwie sądów powszechnych i Trybunału Konstytucyjnego* (Sejm RP) – **głos w dyskusji**;
- 66.23 – 29 IV 2014 r. – pobyt na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Porto (Portugalia) w ramach programu Erasmus dla Naukowców oraz **wygłoszenie wykładów w j. angielskim** poświęconych wynagrodzeniu szkód na osobie oraz powstałych na skutek śmierci bezpośrednio poszkodowanego, a także dziedziczeniu roszczeń odszkodowawczych (*Liability for personal injury and death. Inheritance of claims*);
- 67.15 V 2014 r. – **referat** pt. *W sprawie stosowania przepisów kodeksu cywilnego do umowy ubezpieczenia obowiązkowego* na konferencji pt. *System ubezpieczeń*

- obowiązkowych w Polsce – przestanki i kierunki reform* (Warszawa);
współorganizacja konferencji;
- 68.23 V 2014 r. – współorganizacja i udział w Konferencji Naukowej pt. *Prawo własności intelektualnej w POPkulturze* (Toruń); **głos w dyskusji**;
69. 13 VI 2014 r. – **referat** pt. *Prawo zamówień publicznych a zawieranie umów grupowego ubezpieczenia na życie* w ramach konferencji *Ubezpieczenia na życie. Prawo i ekonomia* (Toruń);
70. 18 IX 2014 r. – udział w Konferencji Naukowej *Węzłowe problemy ubezpieczeń – XX-lecie kwartalnika „Prawo Asekuracyjne”* (Warszawa) – **głos w dyskusji**;
71. 26 – 27 IX 2014 r. – udział w V Ogólnopolskim Zjeździe Cywilistów (Poznań) – **głos w dyskusji**;
72. 16 – 17 X 2014 r. – udział w Konferencji *Jesienne Dni Prawa Medycznego* (Wojanów) – **głos w dyskusji**;
73. 22 X 2014 r. – udział w Konferencji *Nowelizacja prawa o szkolnictwie wyższym – ocena zmian na gruncie prawa autorskiego* (Warszawa) – **głos w dyskusji**;
74. 29 X 2014 r. – udział w Konferencji *Stosowanie europejskiego prawa cywilnego: wyzwanie dla sądów polskich* (Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa);
75. 30 X 2014 r. **wykład** *Liability for Medical Negligence in Poland in Practice* na międzynarodowej konferencji naukowej *Medical Negligence in Practice* (WPiA, Toruń);
76. 20 XI 2014 r. – udział w Konferencji *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych po 20 latach – podsumowanie i perspektywy* (Poznań);
77. 21 XI 2014 r. - **referat** pt. *Śmierć człowieka a ochrona dóbr osobistych członków jego rodziny* na Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Non omnis moriar. Prawne zagadnienia pochówku, dóbr osobistych zmarłego, wybrane zagadnienia dziedziczenia oraz swoboda działalności funeralnej* (WPiA UW, Wrocław);
78. 3 XII 2014 r. - **referat** pt. *Znaczenie uchwały SN III CZP 75/11 w sprawie zwrotu kosztów pełnomocnika poszkodowanego w postępowaniu likwidacyjnym dla funkcjonowania kancelarii odszkodowawczych* w ramach Konferencji *Kancelarie odszkodowawcze i ich rola w dochodzeniu roszczeń wobec zakładów ubezpieczeń*, organizowanej przez Katedrę Prawa Ubezpieczeniowego WPiA UMK (Warszawa).

c. **działalność popularyzująca naukę**

1. współpraca z Polską Izbą Ubezpieczeń

- a. działalność opiniodawcza
- b. wygłoszenie trzech referatów (dwa ze współautorami, jeden samodzielny) w ramach Kolokwium Naukowych PIU (zob. spis konferencji powyżej);

2. wykłady na studiach podyplomowych na WPIA UMK

- a. Podyplomowe Studium Prawa Medycznego dla Prawników
- b. Podyplomowe Studium Prawa i Pośrednictwa Ubezpieczeniowego
- c. Podyplomowe Studium Prawa Zamówień Publicznych

Prowadzone zajęcia dotyczą prawa cywilnego (część ogólna), w tym prawa zobowiązań (prawo odszkodowawcze, prawo umów), prawa ubezpieczeniowego, prawa medycznego, prawa zamówień publicznych, prawa konkurencji (w tym nieuczciwej konkurencji), prawa prywatnego międzynarodowego.

3. 29 X 2011 r. - szkolenie dla OIRP Toruń dot. prawa autorskiego (zob. wyżej).
4. Wykłady w ramach kursu przygotowującego do egzaminu na aplikację radcowską (OIRP Warszawa, sierpień 2014 r.) - prawo cywilne (część ogólna), prawo rzeczowe, prawo zobowiązań;
5. Współpraca z jednym z największych brokerów ubezpieczeniowych w Polsce - działalność szkoleniowa (głównie dla Klientów Brokera) dotycząca prawa odszkodowawczego, prawa ubezpieczeniowego i prawa medycznego;
6. działalność opiniodawcza i szkoleniowa w zakresie ochrony własności intelektualnej (m.in. opinie prawne dla różnych podmiotów (prywatnych i publicznych, m.in. w ramach postępowań dyscyplinarnych prowadzonych na UMK) dotyczące popełnienia plagiatu czy możliwości objęcia ochroną różnych przejawów działalności intelektualnej);

7. **ekspert w projekcie *InLab - Innowacyjne laboratorium współpracy nauki i biznesu*** (Bydgoszcz, styczeń - luty 2012) dotyczącym komercjalizacji badań naukowych;
8. szkolenia w ramach projektów Urzędu Patentowego (zob. spis konferencji);
9. **członek Rady Programowej czasopisma „Przegląd Prawa Technologii Informacyjnych”** - www.ictlaw.umk.pl ; recenzent w czasopiśmie;
10. **udział w charakterze eksperta w programie „Broker Innowacji/Broker Innowacyjności”** prowadzonym przez Fundację Prometheus w Toruniu;
11. **Wykład *Upowszechnianie prac naukowych i dydaktycznych w Internecie*** (5 VI 2014, Biblioteka UMK - wykład otwarty, kierowany m.in. do pracowników naukowo - dydaktycznych, doktorantów)
12. **od 2007 r. - opieka nad Kołem Naukowym Prawa Własności Intelektualnej „Niematerialni UMK”**, które zorganizowało kilka konferencji i spotkań otwartych (m.in. 18 XI 2014 r. w Bibliotece UMK, poświęcone ochronie marki w prawie polskim)
13. **Sekretarz Redakcji i Redaktor Tematyczny czasopisma WPiA UMK w Toruniu - *Studia Iuridica Toruniensia* (2008 - 2012)** - w tym okresie czasopismo uzyskało 4 pkt;
14. **stały recenzent** w kwartalniku „Prawo Asekuracyjne”
15. recenzent w kwartalniku „Wiadomości Ubezpieczeniowe”
16. recenzent zeszytu nr 117 (2012) kwartalnika „Zeszyty Naukowe UJ - Prace z Prawa Własności Intelektualnej”

d. Varia

- Członek Rady Wydziału Prawa i Administracji UMK - przedstawiciel młodszych pracowników naukowych (2005 - 2012);
- **Nagroda II stopnia Rektora UMK w konkursie na najlepsze prace doktorskie (2008);**

- **Nagroda zespołowa III stopnia** (wspólnie z prof. E. Kowalewskim i prof. E. Bagińską) **Rektora UMK za działalność naukowo-badawczą (2012)**
- **W 2012 r. wyróżniona przez Polską Izbę Ubezpieczeń za dorobek i wkład w rozwój polskiego rynku ubezpieczeń;**
- opieka (wraz z prof. M. Dragun – Gertner) (do 2007 r.) nad Kołem Naukowym Międzynarodowego Prawa Handlowego
- **od 2007 r. – opieka nad Kołem Naukowym Prawa Własności Intelektualnej „Niematerialni UMK”**
- **Przewodnicząca Rady Nadzorującej Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości UMK (2008 - 2012; 2012 - 2016)**
- **Członek Komisji ds. Własności Intelektualnej UMK (2008 - 2012; 2012 - 2016)**
- **Członek Komisji ds. Innowacji i Wdrożeń UMK (od 1.04.2014 r.)**
- **Stypendystka MaxPlanck Fellowship (2012, Hamburg)**
- **wykładowca i ekspert w ramach programu WZROST – wzmocnienie potencjału dydaktycznego (UMK) - <http://www.projekt-wzrost.umk.pl>**
- Opracowanie ram prawnych funkcjonowania Repozytorium Otwartego UMK (styczeń 2012 r.);
- Znaczący udział w przygotowaniu *Regulaminu ochrony, nabywania i korzystania z Dóbr Intelektualnych i Projektów Racjonalizatorskich na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu* (uchwała nr 11 Senatu UMK z dnia 22 I 2013 r., zmieniona w IV 2014 r., również przy moim znaczącym zaangażowaniu);
- Współdziałanie z Władzami UMK ws. tworzenia ram prawnych komercjalizacji wyników badań naukowych, w szczególności poprzez tworzenie spółek *spin-off*;
- **2012 - opieka merytoryczna nad przygotowaniem kursu pt. *Prawo autorskie dla Bibliotekarzy* (<https://moodle.umk.pl/BU/course/view.php?id=8>);**
- 2012 – **członek sądu konkursowego** w konkursie z prawa cywilnego (WPiA UMK);
- **członek Sądu Konkursowego** Lokalnego Konkursu Krasomówczego (WPiA UMK), w tym przygotowanie kasusów dla Uczestników – kilka edycji;
- Uchwałą Rady Wydziału Nauk Historycznych z dnia 16 IV 2013 r. ***powołano mnie do pełnienia roli promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim*** Pani mgr Katarzyny Peplowskiej (Absolwentka WPiA UMK). Promotorem głównym pracy pt. *Archiwa cyfrowe i prawne aspekty ich działalności* jest Pani prof. dr hab. Halina Robótka z Instytutu Historii i Archiwistyki UMK;

- Staż naukowy na Uniwersytecie **Utrecht** (IX 2003) w ramach stypendium Fundacji im. Szyszkowskich – kwerenda biblioteczna;
- Staż na Faculty of Law, University of **Oxford** (VIII 2004 r. oraz 6 VIII – 4 IX 2007 r.), w ramach stypendium Fundacji im. Szyszkowskich – kwerenda biblioteczna;
- Staż w **Max Planck Institute** for Comparative and International Private Law (Hamburg, XI – XII 2011 oraz IX – XI 2012, VIII 2013) – kwerenda biblioteczna, udział w seminariach naukowych i konferencjach; wygłoszenie wykładu w X 2012 r. (zob. wyżej);
- **Współorganizowałam wiele konferencji** odbywających się na WPiA UMK; w związku z kilkoma byłam także **członkiem komitetu redakcyjnego publikacji**, które ukazały się w związku z organizacją konferencji. Warto wskazać następujące dzieła zbiorowe:
 - o „O potrzebie polskiego kodeksu ubezpieczeń” (2009) – red. E. Kowalewski;
 - o „Ubezpieczenia grupowe na życie a prawo zamówień publicznych” (2010), red. E. Kowalewski;
 - o „Odszkodowanie za niemożność korzystania z pojazdu uszkodzonego w wypadku komunikacyjnym” (wyd. I 2011) – red. E. Kowalewski;
 - o wyd. II (2014) pod zmienionym tytułem “Odszkodowanie za niemożność korzystania z pojazdu poddanego naprawie. Najem pojazdu zastępczego”), red. E. Kowalewski
 - o „Kompensacja szkód wynikłych ze zdarzeń medycznych. Problematyka cywilnoprawna i ubezpieczeniowa” (2011) – red. E. Kowalewski,
 - o „Odszkodowanie za ubytek wartości handlowej pojazdu poddanego naprawie” (2012) – red. E. Kowalewski;
 - o "Ubezpieczenie budynków od ryzyk katastroficznych. Aspekty prawno-ekonomiczne" (2013) – red. E. Kowalewski;
 - o "System prawny ubezpieczeń obowiązkowych w Polsce. Przesłanki i kierunki reform" (2014) – red. E. Kowalewski, W.W. Mogilski.
- **Współpraca międzynarodowa**
 - o **Hiszpania:** współpraca z prof. Juanem L. Pulido (Kadyks) zaowocowała moim pobytem jako *visiting professor* w Kadyksie, gdzie wygłosiłam wykłady w jęz. Angielskim (zob. wyżej), zaś Pan Profesor wygłosił wykład na WPiA UMK (kwiecień 2013) pt. *Law of Cruise Ships* oraz uczestniczył w zorganizowanym w

tym celu seminarium naukowym poświęconym prawu morskiemu, prawu ochrony konsumenta i prawu europejskiemu;

- o **Portugalia** – współpraca dr Rute Texeira Pedro zaowocowała moim pobytom jako *visiting profesor* na Wydziale Prawa w Porto, gdzie wygłosiłam wykłady w jęz. angielskim. Pani Doktor planuje wizytę w Toruniu;
- o **Niemcy** – w związku z przyznaniem mi stypendium przez MaxPlanck Institute for Comparative and International Private Law w Hamburgu (MaxPlanck Fellowship 2012) współpraca z prof. R. Zimmermannem oraz prof. J. Basedowem zaowocowała moim udziałem w seminariach organizowanych w Instytucie oraz wygłoszeniem przez mnie wykładu w jęz. angielskim w X 2012 r.

e. Działalność dydaktyczna

W ramach zatrudnienia na UMK prowadzę (bądź prowadziłam) rozmaite zajęcia dydaktyczne, zarówno dla Studentów Wydziału Prawa i Administracji UMK (prawo, administracja, administracja z zarządzaniem (prowadzone wspólnie z Wydziałem Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK), europeistyka, europeistyka z filologią włoską (prowadzone wspólnie z Wydziałem Filologicznym UMK), jak i innych wydziałów UMK. Zajęcia mają zarówno formę wykładów, jak i ćwiczeń oraz konwersatoriów; są to w większości zajęcia obligatoryjne. Wśród nich należy wymienić: prawo cywilne (część ogólna i prawo rzeczowe) – ćwiczenia; prawo zobowiązań – ćwiczenia; prawo autorskie – wykład fakultatywny (WPiA) i wykład obligatoryjny (m.in. Wydział Fizyki UMK, Wydział Nauk Historycznych UMK); ochrona własności intelektualnej (m.in. Wydział Biologii, Wydział Humanistyczny, Collegium Medicum UMK); prawo prasowe – wykład fakultatywny (WPiA) lub obowiązkowy (Wydział Politologii i Stosunków Międzynarodowych UMK), prawo prasowe i autorskie (Instytut Języka Polskiego UMK); prawo międzynarodowe prywatne – ćwiczenia i wykład obligatoryjny (WPiA UMK). Ponadto w ramach studiów podyplomowych prowadzę (bądź prowadziłam) zajęcia poświęcone m.in. odpowiedzialności odszkodowawczej, części ogólnej prawa cywilnego, umowy ubezpieczenia, szczegółowych zagadnień prawa ubezpieczeń gospodarczych, prawa medycznego i związanej z tym problematyki odszkodowawczej i ubezpieczeniowej, prawa kolizyjnego – zwłaszcza w dziedzinie ubezpieczeń gospodarczych, prawa zobowiązań, a także prawa autorskiego i prawa prasowego.

f. Plany i zamierzenia naukowe

Zamierzam kontynuować badania prawno - porównawcze w zakresie problemów prawa zobowiązań, ochrony dóbr osobistych, prawa kolizyjnego. Planuję przeprowadzić pogłębione badania dotyczące prawa sportowego (z kilkoma Osobami z różnych ośrodków zamierzamy wystąpić o grant badawczy w tym zakresie), w szczególności odpowiedzialności odszkodowawczej, ubezpieczeń oraz zagadnień z zakresu szeroko pojętej własności intelektualnej (m.in. dysponowanie wizerunkiem sportowca, umowy promocyjne, reklama itp.). Zamierzam również badać zagadnienia na styku prawa własności intelektualnej i prawa prywatnego (m.in. związane z tzw. generykami). Zagadnienia będące przedmiotem moich zainteresowań badawczych zamierzam niejednokrotnie analizować także uwzględniając kwestie o charakterze transgranicznym (kolizyjno - prawnym). Efektem badań będą wystąpienia konferencyjne oraz publikacje naukowe.

Monika Wałachowska